

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

На правах рукопису

ДЯЧУК ЛЮДМИЛА ВАСИЛІВНА

**КОРЕКЦІЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ
БЕРЕЖЛИВОСТІ В УЧНІВ МОЛОДШОГО
ШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ПСИХОФІЗИЧНИМИ
ПОРУШЕННЯМИ**

Спеціальність 016 Спеціальна освіта
Освітньо-професійна програма *Корекційна психопедагогіка*
(*олігофренопедагогіка*)
Робота на здобуття освітнього ступеня «магістр»

Науковий керівник
КАРАБАНОВА НАДІЯ СЕМЕНІВНА
кандидат педагогічних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ
Протокол № ___ засідання кафедри
спеціальної та інклюзивної освіти
від «___» листопада 2024 р.

Зав. кафедри
проф. Ірина КУЗАВА _____

ЛУЦЬК – 2024

АНОТАЦІЯ

Дячук Людмила Василівна. Корекція процесу формування бережливості в учнів молодшого шкільного віку із психофізичними порушеннями. На правах рукопису. Спеціальність: 016 Спеціальна освіта. Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр». Луцьк, 2024 р.

У магістерській роботі проаналізовано та узагальнено стан досліджуваної проблеми в теорії і практиці спеціальної та інклюзивної освіти; визначено завдання та зміст виховання бережливості в учнів молодшого шкільного віку із психофізичними порушеннями; з'ясовано шляхи виховання бережливості та особливості їх реалізації у закладі інклюзивної освіти; обґрунтовано критерії оцінки виховання бережливості у дітей з психофізичними порушеннями, показати динаміку розвитку обраних параметрів.

У першому розділі розкриваються психолого-педагогічні основи формування бережливості в учнів молодшого шкільного віку із психофізичними порушеннями.

Другий розділ присвячений вивченню та обґрунтуванню шляхів процесу формування бережливості у дітей молодшого шкільного віку із психофізичними порушеннями.

Ключові слова: *бережливість, корекція, психофізичні порушення, молодший шкільний вік, економічне виховання.*

ANNOTATION

Dyachuk Lyudmila Vasylivna. Correction of the process of thrift formation in primary school students with psychophysical disorders. On the rights of the manuscript. Specialty: 016 Special education. Work for the Master's degree. Lutsk, 2024

The master's thesis analyzed and summarized the state of the investigated problem in the theory and practice of special and inclusive education; the task and content of thrift education in elementary school students with psychophysical disorders are determined; the ways of educating frugality and the peculiarities of their implementation in the institution of inclusive education are clarified; the criteria for evaluating thrift education in children with psychophysical disorders are substantiated, the dynamics of the development of the selected parameters are shown.

In the first chapter, the psychological and pedagogical foundations of thrift formation in primary school students with psychophysical disorders are revealed.

The second chapter is devoted to the study and substantiation of the ways of the formation of thrift in children of primary school age with psychophysical disorders.

Key words: *thrift, correction, psychophysical disorders, younger school age, economic education.*

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Розділ 1. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ БЕРЕЖЛИВОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ПСИХОФІЗИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ	8
1.1. Бережливість як наукова проблема	8
1.2. Функції сім'ї та закладу освіти у вихованні бережливості дітей з психофізичними порушеннями	12
Розділ 2. ШЛЯХИ ВИХОВАННЯ БЕРЕЖЛИВОСТІ В УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ПСИХОФІЗИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ	18
2.1. Виховання бережливості на заняттях природничо-математичної освітньої галузі	18
2.2. Освітньо-виховні можливості технологічної освітньої галузі у вихованні бережливості	40
2.3. Педагогічні умови підвищення рівня вихованості бережливості в учнів молодшого шкільного віку із психофізичними порушеннями ..	48
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57
ДОДАТКИ	62

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку спеціальної освіти серед важливих завдань підготовки молодшого школяра із психофізичними порушеннями до життя актуальним є формування його як особистості, здатної до виконання функцій бережливого господаря, громадянина України.

Щодо обраної нами проблеми наявні різноманітні підходи. На сучасному етапі характерним є те, що бережливість розглядають як складову екологічного, економічного виховання [18; 39; 47; 53]. Обґрунтовуючи проблему розвитку особистості, торкаються цього питання і психологи Богоявленський Д.М., Бех І.Д., Киричук О.В. [28].

Дослідження, в яких бережливість розглядається як невід'ємний компонент економічної культури, є надзвичайно цікавими. Різноманітність підходів до цієї теми свідчить про складність проблеми та недостатнє її вивчення в корекційній педагогіці та корекційній психопедагогіці зокрема.

Проте, означена проблема не є новою в психолого-педагогічній науці. Народна педагогіка підкреслює важливість шанобливого ставлення дбайливого господаря до землі, природи, всього живого, праці та продуктів праці. Природна схильність людини захищати слабших, берегти від зла та дбати про тварин і рослини вважається важливою ознакою моральної вихованості, що також підтримується народною педагогікою.

На формування дбайливого господаря у теоретичному плані і практиці своєї діяльності звертав увагу Макаренко А.С. [53]. Бережливість, як моральну якість, розглядав Сухомлинський В.О [59-62]. У його педагогічній практиці виховання бережливості здійснювалось в аспекті екологічного, економічного, трудового, морального виховання.

Серед сучасних досліджень з даної проблеми значний інтерес становить науковий доробок Бойчука П.М., Васильєвої Ю.К., Падалки О.С., Семенюк М.П., Смолюка І.О., Лисенко Н.Г., Шпака О.П., та ін.[18; 47; 53; 55]. Аналіз їх праць засвідчує, що у контексті певного напрямку дослідження науковці розглядають бережливість як складову економічної культури, як особистісну

якість людини, що екологічно вихована, як ознаку моральної вихованості та зрілості людини.

Водночас, шкільна практика підтверджує потребу в систематизації та узагальненні теоретичних надбань, а також у обґрунтуванні методики виховання бережливості у молодших школярів. Це стає особливо актуальним у сучасних умовах ринкових стосунків, які вимагають від спеціальної освіти нових підходів до формування економічної культури та відповідального ставлення до ресурсів. Важливо розробити ефективні методи, які сприятимуть розвитку бережливості як цінності у дітей із психофізичними порушеннями, щоб підготувати їх до життя в умовах економічної відповідальності.

Доцільність подальшого вивчення проблеми, ширшого узагальнення досвіду, особливо у навчанні дітей з психофізичними порушеннями й зумовили вибір теми магістерського дослідження: **«Корекція процесу формування бережливості в учнів молодшого шкільного віку із психофізичними порушеннями».**

Об'єкт дослідження: корекційно-освітня діяльність у закладі інклюзивної освіти.

Предмет дослідження: механізм впровадження доцільних шляхів, які забезпечують виховання бережливості в учнів молодшого шкільного віку із психофізичними порушеннями.

Мета дослідження: з'ясувати ефективні шляхи виховання бережливості дітей з психофізичними порушеннями, обґрунтувати доцільність застосування методики системного виховання означеного процесу в закладі інклюзивної освіти.

Завдання дослідження:

- 1) проаналізувати та узагальнити стан досліджуваної проблеми в теорії і практиці спеціальної та інклюзивної освіти;
- 2) визначити завдання та зміст виховання бережливості в учнів молодшого шкільного віку із психофізичними порушеннями;

- 3) з'ясувати шляхи виховання бережливості та особливості їх реалізації у закладі інклюзивної освіти;
- 4) обґрунтувати критерії оцінки виховання бережливості у дітей з психофізичними порушеннями, показати динаміку розвитку обраних параметрів.

У процесі дослідження було використано такі **методи** : аналіз наукових джерел та досвіду роботи фахівців спеціальної та інклюзивної освіти, констатувальний експеримент, спостереження, бесіда, анкетування.

Науково-теоретичною основою дослідження стали положення теорії пізнання, вчення про діалектику взаємодії суспільних і виробничих стосунків, система знань про вихідні аспекти економічної освіти і виховання, програмні документи про заклади спеціальної та інклюзивної освіти.

Наукова новизна полягає в тому, що на основі вивчення критичного аналізу джерельного матеріалу виявлено і систематизовано теоретичні положення щодо означеної проблеми, зроблено спробу визначити критерії бережливості стосовно молодшого школяра із психофізичними порушеннями.

Теоретичне значення випускної кваліфікаційної роботи полягає у поглибленні та конкретизації знань про „бережливість" як моральну якість особистості із психофізичними порушеннями.

Практична значущість дослідження визначається тим, що зібрані і проаналізовані матеріали можуть послугувати здобувачам вищої освіти, які навчаються за спеціальністю 016 Спеціальна освіта, фахівцям спеціальної та інклюзивної освіти у підвищенні їх професійних знань та методичної грамотності.

Експериментальна база дослідження: КЗ ЗСО “Луцький ліцей № 25 Луцької міської ради”. До участі в експериментальному дослідженні було залучено 2 психологи, 1 вчитель-дефектолог, 1 вчитель-логопед, 52 дітей молодшого шкільного віку (з них 5 дітей із психофізичними порушеннями).

Апробація результатів дослідження здійснювалися в процесі експериментальної роботи. Основні положення магістерської роботи

доповідалися і обговорювалися на засіданні кафедри спеціальної та інклюзивної освіти ВНУ імені Лесі Українки.

Отримано сертифікат (серія АС №2024-5309), що підтверджує участь автора у роботі науково-методичного семінару «Психолого-педагогічний супровід осіб із особливими освітніми потребами у закладах спеціальної та інклюзивної освіти», яка проводився на базі Волинського національного університету імені Лесі Українки 16-19 травня 2024 року.

За результатами дослідження опубліковано тези в електронному збірнику матеріалів виступів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні теоретичні й прикладні контексти спеціальної та інклюзивної освіти» (за ред. проф. Кузави І.Б., 16-19 травня 2024 року).

Структура дослідження. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, списку використаних джерел (63 позиції) та 4 додатків. Загальний обсяг роботи – 68 сторінок, з них 56 сторінок основного тексту. Робота ілюстрована 6 таблицями.

Розділ 1. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ БЕРЕЖЛИВОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ПСИХОФІЗИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

1.1. Бережливість як наукова проблема

Народна система трудового виховання була спрямована на формування працьовитого та бережливого господаря. У трудових родинах дітей змалку вчили берегти крихту хліба, зернину, адже народна педагогіка акцентує увагу на важливості мудрого, ощадливого і економного підходу до ресурсів.

Здавна шанобливе ставлення до хліба вважалося священним. Діти навчалися поваги до хліба як символу добробуту і трудової доблесті. Уроки про хліб починалися з перших днів життя: матері співали колискові, які нагадували про важливість праці, що стоїть за кожним шматком хліба.

Ця повага до хліба проявлялася в щоденних звичках: старші стежили, щоб не впала жодна крихта, і за це дітей суворо сварили. Якщо хтось ненароком впустив шматок хліба, його зобов'язували підняти і поцілувати, щоб вибачитися перед хлібом.

На святах і родинних урочистостях шанобливе ставлення до хліба підкреслювалося обрядами його вшанування. Хлібом-сіллю зустрічали гостей, а той, хто приходив в дім, завжди мав у кишені шматок хліба, щоб почастувати дітей. Найціннішим гостинцем для дітей були калачі, булки, але особливо цінувався крайчик хліба, принесений з поля.

Таким чином, народна педагогіка формувала у дітей глибоке розуміння цінності праці, бережливості та поваги до ресурсів, що є важливими складовими їхнього морального виховання.

Арсенал засобів виховного впливу на формування в дітей шанобливого ставлення і любові до землі в народній педагогіці є надзвичайно багатим. Одним з основних елементів є фольклор, який оспівує красу й велич рідної землі. Приклад дорослих, зокрема батьків, у ставленні до землі та

хліборобської професії також має велике значення. Залучення дітей до роботи на землі з раннього віку сприяє формуванню у них відповідального ставлення до природних ресурсів.

Земля вважається найсвятішим із природних багатств, адже вона є нашою годувальницею. Від того, як ми до неї ставимося, залежить наше благополуччя, а також те, як ми будемо жити в майбутньому. Бережливе ставлення до землі та дбайливе господарювання на ній є основою нашого існування.

Наукова педагогіка з античних часів розглядає бережливість у контексті економічного виховання. В працях Ксенофонта, Платона та Аристотеля містяться перші спроби теоретично осмислити економічну структуру суспільства. Ксенофонт у своєму творі "Економія" викладає правила ведення домашнього господарства та землеробства [1].

Аристотель, відомий мислитель стародавнього світу, розвиває ідеї Ксенофонта, аналізуючи економічні явища та закономірності суспільства. Він вживає терміни "економія" і "економіка" в тому ж значенні, підкреслюючи важливість виховання в економічному контексті [1].

Подальші дослідження акцентують увагу на зв'язку бережливості з економічним, екологічним та моральним вихованням, підкреслюючи важливість формування економічної культури в сучасному суспільстві.

Окремі питання економічного виховання теоретично обґрунтував Макаренко А.С. [53], вважаючи господарську роботу відправною точкою виховання. У організованій ним дитячій трудовій колонії був введений і госпрозрахунок, і техпромфінплан, організована участь самих вихованців в управлінні виробництвом. Педагог доводив необхідність участі дітей у розподілі сімейного бюджету, у доцільності виховання сім'янина-господаря.

Дослідження, що з'ясовують проблему психології бережливості, викликають значний інтерес серед психологів, педагогів та економістів. Вони справедливо зазначають, що для того, щоб бути господарем у природі, необхідно її берегти. Поняття «економія», «економіка» та «бережливість»

розглядаються у взаємозв'язку, підкреслюючи важливість комплексного підходу до цих тем.

У педагогічному аспекті питання економічної освіти та виховання учнів різних виховних категорій активно досліджено в працях таких вчених, як Абрамова А.І., Васильєва Ю.К., Гебініна Н.П., Малишев М.Л., Мельникова Л.П., Мясніков В.А та Шемякін Б.П. Ці дослідження акцентують увагу на важливості формування бережливого ставлення до природних ресурсів через освіту.

Сучасні українські вчені, такі як Масол Л.М., Нісімчук А.С., Смолюк І.О., Падалка О.С., Шпак О.Т. та інші, також зробили значний внесок у вивчення цієї проблематики [39; 47; 53; 55]. Їхні роботи сприяють розвитку нових підходів до економічного виховання, акцентуючи на необхідності формування у дітей відповідального ставлення до природи та ресурсів.

Таким чином, дослідження у психолого-педагогічній науці проблеми бережливості є актуальним напрямом, який потребує подальшого вивчення та впровадження в практику спеціальної та інклюзивної освіти.

За останні роки у зв'язку з необхідністю педагогічно обґрунтованої системи здобувачів освіти активізувались дослідження проблем економічної освіти, виховання. До них варто віднести праці Кравчук О.М. (економічне мислення учнів), Горлач Н.І., Прокопенко І.Ф., Розов В.К., Сушик Н.С., Тарасюк М. та ін. (економічне виховання, економічна культура та професійні інтереси майбутнього вчителя), Бойчук П.М. (економічне мислення здобувачів вищої освіти), Собчук О.М. (технологія економічної освіти старших підлітків) [18; 53; 55].

Автори досліджують різні аспекти економічної освіти та виховання, стверджуючи, що економічне виховання є частиною цілісного виховного процесу, який підпорядковується його основним закономірностям. Основою цього процесу є діяльність і спілкування, що визначають соціальне життя людини.

Зміни у змісті спеціальної освіти на початковій ланці, з урахуванням соціально-економічних потреб та умов розвитку суспільства, сприяли новим напрямам досліджень в аспекті економічної освіти для молодших школярів.

Наприклад, Петрук В.В. у своєму аналізі навчальних програм початкової школи виявила можливості інтеграції економічного виховання в навчальні предмети для учнів з нормотиповим рівнем розвитку. Вона підкреслила, що мета економічної освіти не обмежується лише засвоєнням економічних понять, а включає і практичне використання цих знань у різноманітній діяльності [49].

Серія статей Н. Побірченко у журналі «Початкова школа» присвячена адаптації молодших школярів до економічного середовища та інтеграції економічних знань у навчальний процес [50].

Тобто, аналіз науково-методичних джерел дозволяє узагальнити, що в існуючих дослідженнях розглядаються історико-педагогічні та соціальні аспекти бережливості в контексті економічної освіти, а також напрацювання для різних вікових категорій. Однак, питання бережливості в контексті його виховання у дітей молодшого шкільного віку із психофізичними порушеннями досліджено недостатньо. Зокрема, означена проблема у корекційній психопедагогіці (Гладченко І.В., Миронова С.П.) розглядається як ставлення до суспільних надбань, матеріальних цінностей і природи (бережливість, турбота про збереження суспільних надбань і особистих речей, екологічна культура). Тобто, бережливість можна визначити як якість особистості, що проявляється в умінні берегти час, енергію, здоров'я, природу та навколишнє середовище. Бережлива людина є акуратним, відповідальним господарем свого часу, слова та середовища, в якому вона живе, що робить її справжнім громадянином.

Таким чином, інтеграція концепцій економічного виховання та бережливості в спеціальну освіту є важливим кроком до формування свідомих і відповідальних громадян.

Як влучно стверджує дослідник економічного виховання Попов В.Д., «...володарем над природою піднятися простіше, ніж стати бережливим господарем на землі. А природа, земля вже сьогодні наполегливо просять нас жити бережливо, в розумній економії, щоб продовжити життя собі і нам». Цей заклик до дотримання принципів бережливого ставлення до природи є надзвичайно актуальним у сучасному світі.

У формуванні бережливості важливо розуміти, що це не скупість, а осмислене ставлення до ресурсів. Як зазначається, «Бережливість – не скупість, економія – не аскетизм». Відповідно, антиподами бережливості завжди були марнотратство, нерозсудливість і безгосподарність, які призводять до деградації ресурсів і екологічних проблем.

Таким чином, бережливість у своєму дослідженні розглядаємо як інтегральну якість особистості, що включає в себе економічну, екологічну та моральну культуру. Вона формує відповідальне ставлення до навколишнього середовища, ресурсів та суспільства в цілому, сприяючи сталому розвитку та збереженню природних багатств для майбутніх поколінь.

1.2. Функції сім'ї та закладу освіти у вихованні бережливості дітей з психофізичними порушеннями

Сучасні заклади освіти активно впроваджують новітні технології, серед яких програми формування економічної культури та виховання бережливості. Цей процес є складним і важливим у контексті національного виховання, вимагаючи врахування місцевих умов та потреб учнів.

Вивчення теорії та практики роботи фахівців у сфері спеціальної та інклюзивної освіти дозволяє виділити кілька ключових *функцій для виховання економічної культури та бережливості у молодших школярів із психофізичними порушеннями:*

1) **економія ресурсів**: турбота про економію води, електроенергії та часу; організація господарсько-побутового самообслуговування та навчальної праці; охорона навколишнього середовища;

2) **бережливе ставлення до матеріалів**: формування бережливого ставлення до книг, навчального приладдя та особистих речей через виконання конкретних завдань; спонукання до самостійного дослідження соціальних норм і правил;

- **ставлення до природи**: організація діяльності в атмосфері бережливого ставлення до молодших, рослинного і тваринного світу; роль сім'ї у вихованні економічної культури.

Сім'я виконує важливі господарсько-побутові функції, які сприяють формуванню економічної культури:

- **організація домашньої праці** (включає специфіку ведення господарства та побуту);

- **спільний відпочинок** (формує культуру спільної діяльності та взаємодії).

Ці функції переплітаються, створюючи спільну основу для виховання економічної культури у дітей. Сім'я є унікальним середовищем для розв'язання господарських питань і виховання дітей, що формує культуру пізнання – основи економічної культури.

У закладах спеціальної та інклюзивної освіти важливо об'єднувати зусилля батьків і педагогів для досягнення цілей виховання. Спільна діяльність дозволяє оптимально поєднати виховання в сім'ї та школі.

Мета виховання бережливості у закладах спеціальної та інклюзивної освіти полягає в тому, щоб надати дітям з психофізичними порушеннями знання та практичні вміння у сфері економічних стосунків. Це включає:

- залучення до економічної діяльності з урахуванням сучасних соціальних умов;
- виховання рис господаря: бережливості, економності, раціональності, ощадливості, акуратності та відповідальності.

Таким чином, виховання економічної культури та бережливості є важливим елементом розвитку особистості молодших школярів, що сприяє їхній соціалізації та інтеграції в суспільство.

У рамках дослідження нами визначено низку завдань, які спрямовані на формування економічної культури та бережливості у молодших школярів із психофізичними порушеннями:

- 1) *систематична навчально-профілактична робота*: опанування дітьми економічних знань та практичних умінь на відомому матеріалі;
- 2) *корекція негативних проявів*: своєчасна корекція особистісних проявів у сфері бережливості;
- 3) *аналіз інформації*: допомога дітям у систематизації та адекватному аналізі інформації з різних джерел;
- 4) *єдиний підхід*: Вироблення єдиного педагогічного підходу з боку педагогів та батьків, враховуючи індивідуальні особливості дітей і соціальний статус сімей.

Для ефективного виховання бережливості необхідно забезпечити такі *принципи*:

- *принцип систематичності* (дотримання послідовності у навчанні);
- *диференційований підхід* (адаптація програмного матеріалу відповідно до вікових та індивідуальних особливостей дітей);
- *індивідуально-типологічні відмінності* (врахування особливостей кожної дитини, залучення до економічних ігор та інших видів діяльності);
- *системний підхід* (узгодження виховання бережливості в сім'ї та закладі освіти).

Система бережливого виховання складається з наступних *компонентів*:

- 1) **ужиткові предмети**: розвиток уваги до побутових предметів, їх класифікація;
- 2) **продукти харчування**: знання про раціональне використання продуктів і рецепти простих страв;

- 3) **економія ресурсів:** виховання ощадливості у використанні води, світла, газу;
- 4) **предмети побуту:** економія паперу, посуду та особистих речей;
- 5) **старі речі:** опанування норм поведінки з ними, можливість їх повторного використання;
- 6) **предмети розкоші:** уявлення про їх значення;
- 7) **виробництво товарів:** знання про місця виготовлення товарів;
- 8) **якість матеріалів:** визначення якості предметів та їх походження;
- 9) **професії:** ознайомлення з різновидами професій і розвиток поваги до праці;
- 10) **торговельні пункти:** уявлення про різні види крамниць;
- 11) **етичні вимоги:** вміння купувати товар з урахуванням етики;
- 12) **гроші:** ознайомлення з поняттям грошей;
- 13) **історія грошей:** доступна форма пояснення історії виникнення грошей;
- 14) **ощадливість з грошима:** виховання ощадливості у використанні грошей;
- 15) **джерела грошей:** визначення джерел надходження грошей і їх залежність від праці;
- 16) **заробіток:** з'ясування способів заробітку грошей;
- 17) **культура бізнесу:** формування уявлень про бізнес;
- 18) **економність і бережливість:** визначення схожості та відмінності між цими поняттями;
- 19) **економічні ігри:** вчити грати в економічні ігри.

Ці компоненти створюють цілісну систему виховання, що допомагає дітям із психофізичними порушеннями розвивати економічну культуру і бережливість, що є важливими складовими їх соціалізації та інтеграції в суспільство.

У нашому дослідженні ми акцентуємо увагу на формуванні бережливості та економічної культури, спираючись на параметри

психофізичного розвитку, навчальної діяльності та виховної роботи. Основні аспекти, на яких ми зосереджуємося, включають: поглиблення знань у сфері економічної культури; встановлення причинно-наслідкових зв'язків; захоплення матеріалом; розвиток особистісних якостей (самостійності, відповідальності, акуратності), позитивна емоційна спрямованість у розв'язанні економічних задач; принципи формування економічної культури

Розуміння економічної культури на педагогічному рівні передбачає урахування двох основних **принципів**: *природовідповідності* (корекційно-освітній процес має відповідати природним механізмам засвоєння знань, що забезпечує розвиток інтелектуальних сил учнів); *інтенсивності* (швидкість засвоєння знань тісно пов'язана з заздалегідь визначеними показниками, які дозволяють глибоко оволодіти економічними вміннями та навичками).

Широке розуміння терміну «економічне виховання» пов'язане з прагненням поглибити економічні знання та бажанням орієнтуватися в економічних поняттях. Для реалізації цих завдань зусилля вчителів і сім'ї повинні бути спрямовані на: підвищення рівня економічної поінформованості; формування економічного виховання через міжпредметні зв'язки; узгодженість зусиль закладу освіти та сім'ї у виховній роботі.

Проведений аналіз теоретичних джерел дозволив сформулювати такі загальні *дидактичні вимоги* щодо *виховання бережливості* у дітей молодшого шкільного віку із психофізичними порушеннями:

- 1) ретельний відбір економічних понять, зокрема, їх доступність для молодших школярів із психофізичними порушеннями;
- 2) зв'язок економічних понять з основним змістом навчального матеріалу;
- 3) соціальна спрямованість виховання бережливості;
- 4) взаємозв'язок навчальних предметів з трудовим навчанням та вихованням;
- 5) наступність у реалізації завдань бережливого виховання;

- б) розвиток інтересу до знань та створення емоційної основи для цього;
- 7) різноманітність форм організації навчально-пізнавальної та виховної діяльності.

Цілеспрямоване формування в учнів молодшого шкільного віку із психофізичними порушеннями системи вмінь та навичок у напрямку бережливості передбачає: навчання плануванню своєї роботи, облік результатів, контроль якості виконання, використання прийомів наукової організації праці.

Таким чином, систематичне виховання бережливості та економічної культури є важливим елементом у розвитку молодших школярів із психофізичними порушеннями, що сприяє їхній соціалізації та інтеграції в суспільство.

Розділ 2. ШЛЯХИ ВИХОВАННЯ БЕРЕЖЛИВОСТІ В УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ПСИХОФІЗИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

2.1. Виховання бережливості на заняттях природничо-математичної освітньої галузі

У Пояснювальній записці до Типової освітньої програми початкової освіти наведено перелік та зміст освітніх галузей, структурованих за змістовими лініями. Вказано орієнтовну тривалість, можливі взаємозв'язки між освітніми галузями, предметами та дисциплінами, зокрема їх інтеграцію і логічну послідовність вивчення. У рамках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» природничої освітньої галузі змістова лінія «Я у природі» передбачає формування уявлень молодших школярів про об'єкти та явища природи, встановлення зв'язків між неживою і живою природою, а також розвиток бережливого ставлення до навколишнього середовища і навичок екологічно доцільної поведінки.

Серед важливих цінностей для українського народу підкреслюється виховання особистості, яка здатна бережливо ставитися до природи, світу речей, самої себе та інших людей, а також усвідомлювати значення життя як найвищої цінності.

Розширення знань учнів про власне здоров'я і шляхи його збереження передбачено в рамках інтегрованого курсу «Основи здоров'я», що реалізується через навчальні дисципліни «Основи безпеки життєдіяльності» та «Основи здоров'я і фізична культура».

Уроки трудового навчання також надають великі можливості для виховання бережливого ставлення до предметів і речей побуту. Учні вчаться раціонально та економно використовувати матеріали для виготовлення іграшок та інших виробів. У новій програмі зазначено, що учні повинні вміти обирати раціональні способи обробки матеріалів та з'єднання деталей.

У математичній освітній галузі чітко визначених завдань з виховання бережливості немає, але практика демонструє значний потенціал уроків математики в цьому аспекті.

Аналіз навчальних програм і практики роботи підтверджує, що виховання бережливості можливе як у навчальному процесі, так і в позакласній діяльності, в двох напрямках: теоретико-пізнавальному, де вплив здійснюється через слово, та конструктивно-практичному, що передбачає виконання конкретних дій.

Аналіз програм для початкових класів дозволяє стверджувати, що в них містяться вказівки на формування бережливості, хоча конкретизація завдань у цьому аспекті є недостатньою.

Практика свідчить, що виховання бережливості як моральної якості, складової екологічного та економічного виховання, можливе в усіх навчальних дисциплінах і позакласній діяльності. Наша робота базувалася на узагальненні досвіду та організації різнопланової діяльності в КЗ ЗСО “Луцький ліцей № 25 Луцької міської ради”. До експериментального дослідження було залучено 2 психологів, 1 вчителя-дефектолога, 1 вчителя-логопеда та 52 дітей молодшого шкільного віку, з яких 5 мали психофізичні порушення.

Навчально-виховна діяльність проводилася традиційно, з акцентом на різноманітні форми виховання бережливості. Метою нашого дослідження стало виявлення стану бережливого ставлення учнів до свого часу, особистих речей і навколишнього середовища, а також рівня сформованості таких морально-економічних якостей, як самостійність, акуратність, економічність, дбайливість, відповідальність і працелюбність. На основі виявленого стану була організована різнопланова діяльність для подальшого формування цих якостей.

Основою нашої експериментальної роботи був діяльнісний підхід, що забезпечував постійне залучення школярів до різноманітних видів діяльності.

Уся система нашої роботи була спрямована на формування визначених вище якостей, що передбачає два основні напрямки:

1. Формування знань про зв'язки та стосунки «людина-речі-природа-людина».

2. Інтеграція отриманих знань і вмінь, виявлення їх у організаційній економічно-моральній діяльності.

Ми ґрунтувалися на викладених теоретичних засадах і принципах. Практика показала, що виховання економічної культури вчителі послідовно здійснювали як на уроках, так і в позакласній роботі. Для формування в учнів уміння берегти свій час і економити його, а також зрозуміти, як правильно ним користуватися, проводилися бесіди, позакласні читання, уроки-зустрічі та уроки КВК на теми: «Як користуватися часом», «Година рік годує», «Втрачена хвилина – загублена справа» тощо.

Наприклад, під час уроку-бесіди в 3 класі на тему «Як користуватися часом» ми ставили учням запитання: «Чи вмієте ви користуватися часом? Чи усвідомлюєте його цінність?» Також ми пояснювали, що протягом двох тисяч років люди переконалися: час — це не гроші, і його не можна позичити чи повернути.

Ми обговорили дивні властивості часу, які кожен з учнів може відчутти на власному досвіді. Наприклад, 45 хвилин можуть здаватися вічністю, тоді як цілі роки можуть пролетіти непомітно. Як же користуватися часом, щоб не шкодувати про його марну витрату? Існує три основні способи раціонального використання часу:

1. Розробка режиму дня.
2. Складання плану роботи.
3. Дотримання плану дня і режиму роботи.

Ці способи не мають особливих таємниць. Головна суть полягає в умінні користуватися цими порадами. Ми також запропонували учням подумати, що заважає їм у навчанні та житті, і з'ясувати, куди зникає час.

Після цього учні відповідали на запитання: «Скільки часу ви проводите біля телевізора, телефону, гуляючи на вулиці?» Поради вченого Олександра Белла допомогли людям не лише економити час, а й використовувати його ефективно. Зокрема, він радив:

- *Не зловживати часом під час розмов.*
- *Визначати тему розмови перед початком бесіди, щоб уникнути безпредметних розмов.*
- *Не витрачати більше часу на ділову бесіду, ніж потрібно для вирішення питання.*

Також ми обговорили, як учні ставляться до «хронофагів» — людей, які споживають ваш час. Це ті, хто не має серйозних занять і витрачає ваш час на безплідні зустрічі та розмови. Існує кілька способів протидії таким людям: тактовно дати зрозуміти, що ви зайняті, або знайти місце, де вас не відволікатимуть.

Розглянемо третє питання, що стосується використання часу. *Як ви поведетеся у непередбачуваній ситуації?* Згадаємо прислів'я: «Поспішиш — людей насмішиш». Безглузда суєта — одне з найгірших явищ у житті ділової людини. Коли ви запізнюєтеся в кіно, можуть виручити ноги. Але якщо ви згадали про квиток, що забули вдома, то тут ніяка спритність не допоможе. Тому перед початком будь-якої справи намагайтеся оцінити ситуацію і тільки потім діяти спокійно і швидко. Уникнувши виправлення помилок, ви зекономите час.

Поміркуйте і наведіть приклади, коли ви нераціонально використовували свій час. Що особисто вам заважає бути економним?

Тепер розглянемо, як продуктивніше використати дорогоцінний час. Пропоную прочитати пам'ятку для учнів:

Пам'ятка учням

1. **Визначте тему.** Якщо ви не знаєте, куди йдете, ніколи не дізнаєтеся, дійшли чи ні. Перед тим як почати справу, чітко поставте собі завдання — це ваша мета.

2. **Складіть план.** Не намагайтеся втиснути в нього все, що не зробили на початку року. Краще оберіть дві-три основні справи, які давно відклали, і виконайте їх. Нехай ваш план буде перед очима.

3. **Визначте терміни виконання справ.** Це перевірений спосіб перейти від розмов до діла. Не намагайтеся встановити рекорд швидкості. Важливіше довести справу до кінця, ніж зробити її швидко. Як кажуть: «Не відкладай на завтра те, що можна зробити сьогодні».

4. **Придумайте стимул.** Він допоможе вам зробити те, чого не хочеться робити.

5. **Скажіть собі «ні».** Є багато справ, які ви можете не робити. Вчіться вибирати головне. Люди, які не відмовляють ні собі, ні іншим, зручні, але не викликають поваги.

6. **Скажіть собі: «Пора».** Обдумавши ситуацію, не зволікайте.

Економічна культура формується шляхом знайомства учнів з економічними поняттями та термінами.

Нижче наведемо фрагменти уроку, проведеного в 3 класі на тему: «Праця – радість. Праця – перша потреба людини».

Мета уроку полягала в ознайомленні учнів з поняттям «праця» та розповідями про види праці. На початку уроку ми пояснили учням, що праця — це перша і необхідна потреба людини, її здатність щось створювати. З самого початку свого існування людина почала виробляти різні речі. Завдяки праці людина вижила у світі, зумівши забезпечити себе їжею, одягом і теплом.

Після цього учням було дано завдання за таким переліком:

1. *Напишіть, якими видами праці ви займаєтеся вдома, у закладі освіти та в інших місцях. Які у вас є домашні та шкільні трудові обов'язки? Яка праця вам подобається, а яка — ні? Чому?*

2. *Які, на вашу думку, види праці вдома та в школі має виконувати хлопчик, а які — дівчинка? Які справи потрібно виконувати разом?*

3. *Подумайте, на які види можна поділити працю. Які види праці ви вже знаєте? Отже, праця буває розумова і фізична.*

- *Фізична праця потребує виконання фізичних дій (рухів).*
- *Розумова праця потребує виконання розумових (мислительних, інтелектуальних) дій.*

Запитання для обговорення:

- 1. Яка праця, на ваш погляд, є важчою: розумова чи фізична?*
- 2. Які види праці розвивають розумові здібності, а які — фізичні можливості?*
- 3. Якою працею ви любите займатися більше: розумовою чи фізичною?*
- 4. Де ви більше займаєтеся розумовою працею, а де — фізичною?*
- 5. Які шкільні уроки потребують від вас виконання переважно розумових дій, а які — фізичних?*

Назвіть професії, які належать до розумової праці, а які — до фізичної.

Таким чином, проведена робота дала можливість ознайомити учнів з елементами розумової та фізичної праці, з різними професіями. Ми наголосили на необхідності бережливого ставлення до результатів праці, яку виконують різні люди, а також на економній витраті часу, матеріалів і коштів.

Ознайомлення учнів з поняттям «платні послуги», підведення їх до розуміння різниці між товаром і платною послугою, а також з'ясування значення платних послуг у житті людини проходило на уроці на тему: «Платні послуги». Учні розглянули поняття «потреба» і дійшли висновку, що потреба — це необхідність у певних речах, бажання їх мати, відчуття невдоволення через їх відсутність.

З'ясували такі питання:

- *Як економіка допомагає людині задовольнити її потреби?*
- *Що таке товар?*

Учні узагальнили, що економіка створює товари, які здатні задовольнити потреби людини; товар — це річ, що виготовлена для продажу.

Далі експериментатор продовжив:

- *Сьогодні ви дізнаєтеся, що ще, крім речей для продажу, пропонує економіка для задоволення людських потреб.*

Підніміть, будь ласка, руку, хто хоч раз у житті чув слово «послуга». А хто може пояснити, що це слово означає?

Послуга — це люб'язний вчинок на користь іншого, який робиться не за гроші, а від щирого серця. Хто може навести приклад такої послуги?

Так, коли ви поступаєтеся місцем людині похилого віку в громадському транспорті або допомагаєте підняти опущені речі незнайомій людині, ви робите цим людям послугу. Але в економіці існує поняття платної послуги. Економісти називають так деякі види допомоги, які надаються спеціалістами за гроші.

Платна послуга – це дія спеціаліста, яка виконується за гроші і змінює життя покупця на краще. Як? Дуже просто. Платна послуга робить життя покупця зручнішим, приємнішим і цікавішим.

Зараз за допомогою кількох кольорових ілюстрацій ми спробуємо детальніше ознайомити вас з платними послугами. Ваше завдання — після кожної розповіді намалювати зображення платної послуги, про яку йшлося, підписати і вказати орієнтовну ціну, яку має заплатити клієнт за її надання.

Малюнок 1. Ви бачите перукаря, який виконує платні послуги. Чому? Тому що він за гроші робить нову зачіску. Клієнт платить гроші перукареві за зміну зовнішнього вигляду. Послуги перукаря коштують від 5 грн. і вище.

Малюнок 2. Ви бачите лікаря-стоматолога, який лікує за гроші хворі зуби. Клієнти платять гроші за дії лікаря, які допоможуть їм позбутися болю. Послуги стоматолога коштують від 10 грн. і вище.

Малюнок 3. Ви бачите, як майстер-автомеханік лагодить автомобіль. Його клієнт платить гроші за дії спеціаліста, які повертають машину в робочий стан. Ця послуга коштує від 50 грн.

Завдання. Кожен учень має придумати і намалювати ще по 2 приклади платних послуг, а його сусід перевірити правильність виконання завдання. Через 5 хвилин учні обмінюються зошитами і коментують свої враження від творчості сусіда. Після цього вчитель викликає кількох учнів до дошки, і вони коментують правильність виконання завдання свого сусіда перед класом.

Самостійна робота. Кожен учень має написати міні-твір на тему: «Платна послуга, про яку я мрію». У творі повинні бути відповіді на три питання:

1. Що це за послуга?
2. Скільки вона коштує?
3. Чому ти мрієш саме про неї?

Контрольні запитання:

1. Що таке платна послуга?
2. У чому різниця між товаром і платною послугою? (Товар — це річ, послуга — дія).
3. Що спільного між товаром і платною послугою? (Вони задовольняють людські потреби і виконуються за гроші).
4. Яке, на вашу думку, значення в житті людини займають платні послуги? (Кожна людина багато разів сплачує гроші не тільки за товари, а й за послуги, які змінюють її життя на краще).

Учні отримують домашнє завдання: скласти разом з батьками перелік платних послуг, які сім'я отримала протягом минулого місяця, і біля кожної послуги вказати її ціну.

Як свідчить практика, на уроках мови вчителі використовують такі завдання:

І. Уважно прочитати наведені приклади. Поставити поряд з кожним номером букву Т, якщо це товар, і букву П, якщо це послуга: Т - 1. Будинок на березі океану. П - 2. Ремонт взуття. Т- 3. Золотий годинник. Т- 4. Іграшка Барбі. П- 5. Концерт відомого співака.

П - 6. Перегляд кінофільму в кінотеатрі. Т - 7. Збірка віршів.

П- 8. Екскурсія до Києво-Печерської Лаври.

Т- 9. Нова сукня.

П - 10. Прасування одягу в пральні.

II. Підготувати маленький реферат про будь-яку платну послугу, наприклад: „Послуги лікаря“, „Послуги перукаря“. У рефераті розповісти про значення цієї послуги в житті людини.

III. Підготувати перелік усіх відомих закладів чи організацій свого міста (району), які надають платні послуги, наприклад: юридична консультація „Безпека“, перукарня „Чарівниця“, кінотеатр „Київ“. Перевір себе. Перевір свою спостережливість.

На кожній картці намальовані букви, але вони накладені одна на одну. Уважно розглянь їх і скажи, які букви ти бачиш на малюнках I, II і III.

Відповіді: на картках можна розрізнити 18 букв (I - Г, П, Р, В, З, Б; II - Ф, Я, Р, В, К, Ж, Б, Л; III - Ж, К, Х, Л).

Оцінювання результатів проведеної роботи відображено у таблиці 2.1.1.

Таблиця 2.1.1.

ШКАЛА ОЦІНКИ

Правильно визначені букви	Оцінки
18-12	10-12
11-9	7-9
8-6	4-6
5-3	2-4
2-0	1-2

Контрольні завдання з економіки вчителі використовували на уроках математики:

1. Зустрілися четверо дітей. У кожного з них було по одному фрукту. У Колі - яблуко, але йому хотілося банан. У Марійки був банан, але їй хотілось мандарин. Діма мав мандарин, але він хотів поласувати грушею. У Світлани була груша, але їй до смаку було яблуко.

Допоможи дітям обмінятися так, щоб кожному припало саме те, що він хоче. Покажи на малюнку (стрілками), як проходитиме обмін.

Ми використовували матеріали для уроків з економічної психології, розроблені Побірченко Н. [32].

Наприклад, один з уроків праці у 3 класі був проведений нами на *тему*: „Ресурси та їх обмеженість”.

Мета: Ознайомити з поняттям „ресурси”, „потреби”.

Хід уроку.

Вчитель: I. Для того, щоб зрозуміти, що таке ресурси, наведемо приклад. Перед вами звичайна шкільна парта. Скажіть, будь-ласка, з чого вона зроблена? Як її виробляють? За допомогою чого?

1. Сировина (дерево, залізо).
2. Обладнання (завод, станки)
3. Земельна ділянка, на якій стоїть завод.
4. Праця людей (робітники).

Висновок: ресурси - це те, за допомогою чого виробляють певний товар.

II. А тепер наведіть приклади самостійно.

III. Ресурси, хоч їх дуже багато, але вони обмежені. Тому їх потрібно використовувати раціонально. Наприклад, вам завжди хочеться, як і кожній людині, їсти, мати одяг, житло. А що ще хочеться вам? Діти перелічують: картридж, кіндер-сюрприз, кросівки, приставку „Денді”. Бачите, скільки у вас бажань, потреб. Отож, потреби у вас необмежені. Але ресурси, в даному випадку зарплата батьків, обмежені. Ось тобі, наприклад, батьки можуть дати 200 гривень, а тобі - 80 гривень. І ці кошти повинні оптимально задовольнити ваші бажання. Для того, щоб це зрозуміти дітям було запропоновано намалювати таблицю (див.табл. 2.1.2)

РЕСУРСИ ТА ЇХ ОБМЕЖЕНІСТЬ

Бажання (потреби)	Ціна/ресурси
Картридж	2
„Денді"	10
„Барбі"	15
Велосипед	80
Кіндер-сюрприз	1,5
Машина	1
Відеотехніка	250
Гарне плаття	30
Магнітофон	100
Комп'ютер	1000

Але у вас є тільки 80 гривень, на ці гроші ви можете придбати велосипед чи ще щось. Але ви ще називали і називали свої бажання.

Висновок: ваші бажання (потреби) безмежні, а ресурси (гроші) - обмежені.

Домашня робота.

Знайти якомога більше корисних застосувань паперу формату А4 в кількості 50 шт. (показати дітям якого саме паперу).

У 3 класі цікаво пройшов урок, присвячений темі „Ціна вибору”.

Мета:

- 1) звернути увагу учнів на зміст понять „вибір”, „вибирати”;
- 2) підкреслити, що „вибирати” - означає „відмовитись”;
- 3) наголосити на ціні вибору, який людина робить у повсякденному житті;
- 4) навчити дітей замислюватися перед тим, як робити вибір.

Хід уроку

Кожен із нас щомиті стоїть перед необхідністю вибору. Що ж означає слово „вибір"? Вибір - це надання переваги кому або чому-небудь (з двох або кількох варіантів). Вибирати - означає з великої кількості осіб, предметів виділяти для тієї чи іншої мети одне або кілька з них за якоюсь ознакою.

Хто може сказати, чому виникає необхідність вибору? Чому ми не можемо мати все? Необхідність вибору завжди походить із факту, що бажання (або потреби) людини перевищують її можливості (або ресурси).

Сьогодні мова піде про те, що відбувається в момент вибору.

Багато людей гадають, що вибрали найкращий варіант і відмовляються від всіх інших варіантів, не замислюючись навіть над тим, що ця втрачена користь може бути навіть більша, ніж та яку вони отримують. Отже, те що ми витрачаємо, коли робимо свій вибір, називається ціною вибору. Зараз слід виконати кілька цікавих вправ, які допоможуть вам краще зрозуміти, як визначити ціну, яку ми платимо за свій вибір. Слово „ціна", як ви розумієте, зараз вживається в переносному значенні. Це обов'язково гроші. Це будь-яка вигода, яку ми не отримали, відмовившись від інших варіантів.

Вправа 1.

Першокласник Олег сьогодні швидко зробив уроки і мав дві години вільного часу. Він міг обирати, на він використає свій вільний час. У нього були наступні варіанти проведення часу:

1. Піти на вулицю грати з друзями у футбол.
2. Провідати свого друга Павлика, який зламав ногу і другий місяць не піднімається з ліжка.
3. Залишитись вдома і гратися з новим конструктором.
4. Залишитись вдома і намалювати мамі гарний малюнок - у неї завтра день народження.
5. Залишитись вдома і допомогти бабусі приготувати яблучний пиріг.
6. Залишитись вдома і вивчити на післязавтра вірш, щоб отримати п'ятірку з читання.

7. Залишитись вдома і дивитися по телевізору мультфільми. Подумавши, Олег вдягнувся і пішов на вулицю грати з друзями у футбол.

За допомогою самостійно виконаних малюнків покажіть, від чого відмовився хлопчик, закресливши всі варіанти, які він не обрав.

Для кожного з відкинутих Олегом варіантів вкажіть, якою була ціна, тобто втрата, яку він зазнав, зробивши свій вибір. Напишіть її біля відповідного малюнка.

1. Задоволення від гри, гордість за неї, якщо забив гол.
2. Радість Павлика, задоволення від зустрічі з ним.
3. Задоволення від гри, радість творчості.
4. Радість мами від подарунка.
5. Радість бабусі, відчуття „Я - дорослий“.
6. П'ятірка з читання, похвала вчительки, батьків.
7. Задоволення від мультфільмів, заряд веселоців від їх перегляду. А як би кожен із вас вчинив на місці Олега? Чому?

Вправа 2.

Кожен учень уявляє себе героєм наступних ситуацій. Його завдання - обрати один з кількох варіантів дій і показати, від чого довелося відмовитися.

1. У тебе є 5 грн. Як ти їх використаєш?
2. Коли ти виростеш, ким мрієш стати? Яку професію обереш?
3. Якщо в майбутньому ти станеш підприємцем, який товар вироблятимеш чи послуги надаватимеш?
4. Ти збираєшся на день народження до свого товариша. Що ти одягнеш, щоб мати пристойний вигляд?
5. Якби ти сам міг вибирати, з ким сидіти в школі за одною партою, кого б ти обрав зі своїх однокласників?
6. Пригадай своїх знайомих, що живуть в іншому селі, в іншому місті, чи навіть в іншій країні. Якби вони запросили тебе у гості, яким видом транспорту ти скористався б?

7. Якщо завтра зранку у тебе буде можливість вибирати будь-яку найулюбленішу і найсмачнішу страву на сніданок (але тільки одну), знаючи наперед, що мама її обов'язково приготує, що ти вибереш?

8. Якщо тобі посміхнеться доля і ти зможеш виступати на міжнародному конкурсі з читання віршів, головний приз якого - навколосвітня

подорож, який вірш ти вибереш з усіх, що знаєш, щоб вразити міжнародне журі й отримати перемогу?

9. Якщо ти станеш відомим режисером і зніматимеш новий фільм, кого з відомих акторів запросиш грати головну жіночу і чоловічу роль?

Сусіди по парті по черзі розповідають один одному свої варіанти відповідей до вправи 2.

Після цього експериментатор викликає кількох учнів і вони розповідають по два приклади своєї поведінки у таких незвичайних ситуаціях перед класом, окремо підкреслюючи, від чого їм доведеться відмовитися. Наприклад: „Якщо я стану відомим режисером і запрошу на головну чоловічу роль у свій фільм Арнольда Шварценегера, я втрачу можливість зняти в головній ролі Сильвестра Сталлоне, Джина Керрі чи Джона Траволту (якщо Шварценегер погодиться, звичайно). Це і буде ціна мого вибору - втрата тих прихильників, які у захваті від названих акторів.

Контрольні завдання.

1. Що таке вибір? (Це надання переваги одному з можливих варіантів дій).

2. Чому виникає необхідність вибору? (Це те, що ми втрачаємо, коли робимо свій вибір).

3. Як ви гадаєте, чи існує вибір, за якого ти нічого не втрачаєш?

Завдання подібного характеру давали можливість усвідомити учням необхідність економії свого та чужого часу, вміння розпоряджатися своїм часом, берегти його.

Нижче подаємо зразки завдань з економіки, які ми використовували.

Контрольні завдання з економіки.

1. З наведеного тут списку відповідей виберіть ту, яка, на ваш погляд, найправильніша і поставте її на перше місце. Наступну за правильністю відповідь поставте на друге місце. І так далі, доки не пронумеруєте всі відповіді.

Гроші потрібні для:

- * виплати податків і штрафів;
- * покупки предметів розкоші;
- * допомоги бідним;
- * вимірювання вартості товарів;
- * колекціонування;
- * покупки товарів першої необхідності;
- * оплати праці (виплати зарплати);
- * оплати послуг (світло, гаряча вода, телефон, ...);
- * накопичення багатства;
- * оплати розваг (дискотека, цирк, ...)
- * отримання знань (платні уроки, книги, газети, ...)
- * духовного розвитку (художня література, мистецтво, театр, ...).

2. В одному стовпчику ти побачиш економічні терміни, в другому - варіанти відповідей. Добери правильну відповідь до кожного терміна:

1. Бартер.	1. Запас, джерело чогось.
2. Валюта.	2. Бажання придбати і використовувати товар(послугу)
3. Потреба.	3. Продукт праці, який призначений для продажу.
4. Грошова одиниця країни.	4. Товар.
5. Ресурс.	5. Обмін товарами (послугами) без оплати грішми.

З метою поглиблення знань дітей у сфері розвитку економічної культури, надання можливості самостійно синтезувати і аналізувати

економічні поняття і явища, розвитку пам'яті, уваги, уваги, логічного мислення на уроках читання і розвитку мовлення було використано кросворди-загадки. При цьому доповненням були рекламні проспекти, плакати тощо.

На уроках з математики використовували економічні ігри, пропонувані Побірченко Н., Перило Т. На сторінках „Початкової школи” [51].

Наприклад, урок у 3-му класі на тему „Площа фігури. Площа прямокутника” проходив у формі ділової гри „Рекламне агентство”. Для проведення гри клас був поділений на чотири відділи: дистриб'юторський, художній, інформаційний, розрахунково-фінансовий. Кожен представник відділу розказував про свою роботу, а також давав математичні завдання. Наприклад: дистриб'ютор давав такі завдання: Школа Піфагора, яка відкривається у Країні Геометрії, замовила нам рекламний щит для свого відкриття. Розміри щита: довжина - 80 см, ширина - 60 см. Нашу рекламу потрібно розмістити на половині щита, а на другій - інформація Школи Піфагора. Інформаційний та розрахунковий відділи працюють над обчисленням площі щита та його периметра для виготовлення рамки. Всі інші учні в цей час виконують завдання на картках. Кожен відділ рекламує свою улюблену фігуру, а художній відповідає за розміщення фігур на щиті. В кінці уроку за кожне виконане завдання учні підраховували бали, зароблені за урок, на полях зошита. Учні з фінансового відділу рахували загальну кількість балів кожного відділу. Керівник відділу видав учням „зарплатню” за кількістю виконаної роботи. На цьому уроці учні вправлялися у розрізненні понять „площа” і „периметр”, у побудові геометричних фігур, розмітці паперу. Крім формування інтересу до вивчення геометрії, розвитку мислення, уваги, фантазії на уроці виховувалась культура спілкування, самооцінки та взаємооцінки, формувалось вміння економно користуватися папером, ватманом для оформлення рекламного щита, вироблялась точність, акуратність, економність у затратах часу.

Гуманістична потреба виявити добро, співчуття до живого, бажання захистити, зберегти є компонентом мотиваційної сфери особистості у

взаємодії її з природою, поруч із такими, як утилітарно-економічні мотиви та рекреаційно-оздоровчі [48, 28].

На уроках «Я досліджую світ», під час екскурсій, уроків-подорожей з допомогою методів екологічної ідентифікації (постановка себе на місце того чи іншого природного об'єкта), екологічної емпатії (співчуття), екологічної рефлексії (самоаналіз людини своїх вчинків щодо природи) ми намагалися формувати у школярів не тільки розуміння краси природи, а й усвідомлення того, що природа й людина - єдине ціле, усвідомлення берегти природу.

Ми широко практикували хвилини екологічної етики, складали етичний кодекс утримання вдома росли, рибок, тварин. Водночас з розвитком емпатії до світу природи ми виховували потребу берегти її, не кривдити, а захищати, підтримувати. При цьому вголос міркували із школярами, вирішуючи такі питання-паралелі: „Який у тебе настрій, коли тебе поб'ють?“, „Який настрій у берези, коли її порізали?“, „Що відчуває скривджена рослина, тварина, пташка?“.

Наприклад, самостійні роботи на тему: „Дивовижний світ природи“, „Як поводитися у природі“ є доцільними не тільки на уроках природознавства, а й на уроках розвитку зв'язного мовлення.

Для прикладу наведемо фрагмент такого уроку у 2 класі, де використовувалися матеріали: картки із зображенням нагадувальних знаків про правила поведінки у природі (малюнки дітям роздаються на парти: на них зображення про нагадування не зривати квіти, не нищити пташині гнізда, не ловити метеликів, не обривати плоди рослин і т.д.), текст вірша А. Костецького „Не хочу“, папір, олівці, фломастери. Дітям пропонується послухати текст вірша:

*Не хочу. Метелика ловити я не хочу: Він -
квітка неба, Хай живе собі!*

*Хай крильцями барвистими тріпоче, Щоб радісно
було*

Мені й тобі!

*І квітку лісову не стану рвати.
 її додому я не понесу,
 Бо вдома їй
 Джемеля не погойдати
 І не попоти ранками росу!
 І не стеблинку,
 Гілку чи травинку я не ображу:
 Це - страшенний гріх,
 Бо в кожній з них живе тримка живинка,
 Що світиться довірою до всіх.*

А.Костецький

1. Знайдіть серед знаків, що нагадують про правила поведінки у природі ті, які можна підписати рядками з цього вірша.
2. Дайте назву решті знаків, доведіть її відповідність зображеному.
3. Які ще правила поведінки у природі є важливими на ваш погляд? Намалюйте для них нагадувальні знаки. Дайте їм відповідну назву.

Виховання бережливого ставлення до природи, прагнення примножувати її багатства здійснювали на уроках природознавства, наприклад, при проведенні уроку-подорожі у 2 класі на тему „Ліс. Рослини лісу" була визначена така мета: корекція та узагальнення знань дітей з теми „Ліс. Рослини лісу"; за допомогою роботи із схемами, таблицями, індивідуальної корекції порівняльної характеристики; розширення знань дітей про різноманітність рослин лісу, середовище їх існування; розвиток уваги, пізнавальної активності, чуття єдності з природою, навколишнім середовищем; виховання бережливого ставлення до природи, бажання примножувати її багатства. На цьому ж уроці учні дізналися про правила поведінки із живою та неживою природою. На уроці були використані ребуси, костюми Лісовика, Мавки, Кікімори, плакати, гербарії, малюнки рослин лісу, схеми ярусів лісу, кодоскоп.

Висновок, до якого дійшли учні на уроці був проголошений Мавкою:

Багато лісу - не губи, Мало лісу - бережи, Немає лісу - посади! Ми зробили такий підсумок уроку: на пам'ять про нашу зустріч ми вам подаруємо лісовий букет, який допоможе зібрати Мавка. Букет незвичайний. Зібравши його, ми ще раз повторимо правила збереження лісів.

1. *Не ламай гілля дерев та кущів.*
2. *Не пошкоджуй кору дерев.*
3. *Не зривай в лісах на лугах квіти.*
4. *Не зривай гриби, навіть неїстівні.*
5. *Не лови метеликів, бабок та інших комах.*
6. *Не руйнуй пташині гнізда.*
7. *Не лови диких тваринок і не принось їх додому.*

Як свідчить практика, виховання бережливості можна здійснювати при вивченні безпеки життєдіяльності. Наприклад, у 3 класі один з уроків „ОБЖ” був проведений у формі подорожі у країну безпечних предметів таких героїв: лікар Айболить, Мікроби, Пил, Сірники, Шкідниця та ін.

Фрагмент такого уроку подано у Додатку А .

Формування економічних понять, економічної культури, виховання бережливості займає значне місце й у позакласній роботі, при проведенні ранків, свят. Фрагмент свята „Чарівне моє довкілля” для учнів 1-4 класів подаємо в Додатку В.

На святі використовували вірші, пісні „Люби свій край”, „Чисте джерело”.

Під час свята діти зустрілися з туристами, які розповіли, що в лісі знайшли замулені джерела, почистили, зайчика зустріли, який лапку об скло порізав. Туристи полікували зайчика.

Один з героїв свята - Читайлик повідомив, що наші друзі-туристи дуже люблять свій край і бережуть, дбають про нього і роблять все можливе, щоб краса не загинула, тому і вірші вони читають такі:

*Здрастуй, Земле, моя дорога й чарівна.
Ти від сну пробудилась весною,*

І для кожного з нас ти єдина-одна.
 Нерозлучні ми, Земле, з тобою.
 Ти нам матінка рідна, даруєш життя,
 І красу, і довкілля чарівне.
 Кормиш хлібом і воду даєш для пиття.,
 Почуття в нас народжуєш дивне,
 Ти дбайливо для нас простеляєш поля,
 Ліс і ріки, озера й джерельця,
 Все, що треба людині, даруєш, Земля,
 Ще й красу невимовну для серця.
 А для мрій, для польоту - ясні небеса,
 Щоб душа у пориві летіла.
 Скрізь оточує нас дивовижна краса.
 Земле рідна, чарівна і мила!
 Будь здорова і квітни для щастя й добра.
 Радуй зір наш рясними квітками.
 Нам подбати про тебе настала пора,
 А тепер слово й діло за нами!

Вихованню бережливості, шанобливого ставлення до своїх та чужих речей, шкільного приладдя сприяли уроки, які проводила вчителька 1 класу Потапчук Л.С. за загальною темою: „Бережи свої та шкільні речі“. Один з таких уроків подаємо в Додатках . Що ви дізналися на цьому уроці цікавого? Навіть у зовсім маленьких дітей варто вчасно формувати чуйність до всього живого в природі. Молодші ж школярі вже здатні і мислити, і відчувати, і діяти за своєрідним „кодексом милосердя“, а тому ми опирались на такі моральні та естетичні принципи:

- * збереження життя, сприяти його розвитку - добро; байдуже безпідставне знищення життя - зло;
- * ніхто немає абсолютного права зазіхати на інше життя;

- * найкращий вияв почуття - безкорисливість, розумне самообмеження, контроль над власним зазіханням на життя інших істот;
- * в природі немає нічого зайвого - все для чогось потрібне;
- * в природі немає потворного - все є виразним (особливим, своєрідним) у межах здорового існування;
- * втручання в життя природи має бути вкрай бережним і доцільним (невідкладна допомога, примноження сил і краси).

Не секрет, що нездорові суспільні орієнтири часто прищеплюють дітям зовсім іншу мораль - споживацтво, здирництво, нахабну вседозволеність у ставленні до природи. Але школа, попри всі перекося суспільного мислення, повинна цнотливо оберігати високі принципи ставлення до життя як такого, формувати в учнів етику благовіння перед життям із розумінням її основного постулату: „Я є життя серед життів, які хочуть жити" (А.Швейцер).

Цікавими були уроки, метою яких визначалось формування в учнів бережливого ставлення до тваринного світу. Наприклад, урок у формі гри-подорожі у світ тварин передбачав маршрути:

Станція 1. Острів допитливих (гра-вікторина).

Станція 2. Наш океанарій (трудова справа).

Станція 3. Галерея музичних портретів (художньо-естетична бесіда з елементами вікторини).

Станція 4. Карнавальна (свято).

Наприклад, Станція 2. Наш океанарій (трудова справа).

- * Підготовча робота:
- * Вступне слово вчителя про загадковий світ мешканців водоймищ.
- * Перегляд з дітьми відеоматеріалів або фотографій про підводне життя.
- * Підготовка виставки дитячих творчих робіт „Казка підводного царства (малюнки, аплікації, колажі, зразки літературної творчості).

До уроку нами використовувались допоміжні матеріали для бесіди у формі віршів, текстів оповідань, загадок про тварин.

Станція 2 „Наш океанарій" передбачала бесіду експериментатора, а також включення школярів у безпосередні трудові операції. Організація діяльності учнів йшла за таким планом:

- * Підготовка місця для акваріума (стійка опора, максимум природного освітлення, близькість електричної розетки тощо).
- * Створення середовища існування для рослин і риб (регулювання температури води, концентрації кисню, кислотності тощо).
- * Висадження рослин, розміщення кольорового піску, гравію, камінців, декоративних елементів.
- * Запуск риб в акваріум.
- * Розподіл обов'язків між дітьми: заготовка корму, годування риб, видалення залишків корму, доливання води в акваріум, періодичне підрізання рослин, протирання скла акваріума, видалення осаду, чистка фільтру, видалення зайвих молюсків тощо.
- * Ведення журналу догляду за акваріумом.
- * Підготовка класного фотоальбому „Наш океанарій".

Значний інтерес і великий виховний вплив мало шкільне свято, проведене під гаслом „Моя рука ніколи і нікому ні кривди, ні біди не принесе" (Д.Павличко).

До свята учні готувалися заздалегідь, були залучені учні 3, 4 класів, матеріал добирали учні, вчителі. Метою свята було: ознайомити учнів з особливостями перелітних птахів, виховати в учнів дбайливе ставлення до птахів, формування прагнення допомагати їм, берегти.

Рухливі фізкультхвилинки за віршами теж сприяли формуванню бережливості.

Наприклад, фізкультхвилинка на слова Платона Воронька „Облітав журавель".

Облітав журавель Сто морів, сто земель. Облітав, обходив, Крила, ноги натрудив. Ми спитали журавля:

- Де найкраща земля? Журавель відповідає:- Краще рідної немає.

Проводилась бесіда з учнями:

- * То що журавель відповів дітям? (Що краще рідної землі - немає.)
- * Мабуть, тому птахи навесні повертаються до нас, до своєї рідної землі.

Ми показали приклади занять, на яких формувались економічні поняття, екологічна культура, шанобливе ставлення до природи, довкілля, речей побуту. Практика показала, що систематична робота у цьому напрямі дає свої позитивні результати. Школярі усвідомлювали необхідність збереження шкільного та власного майна, дбайливого ставлення до навколишнього, у них вироблялося вміння економно витратити час, електроенергію, воду. Цінним відзначаємо також виховання у школярів оцінного ставлення до власних та чужих вчинків.

2.2. Освітньо-виховні можливості технологічної освітньої галузі у вихованні бережливості

Зміст технологічної освітньої галузі в початкових класах структурується за такими змістовими лініями: «Технічна творчість і техніка», «Світ технологій», «Світ ремесел», «Побут». Змістові лінії, які систематизують очікувані результати навчання, спрямовані на формування ключових компетентностей учнів.

Аналіз програм з означеної освітньої галузі показав, що в них передбачені вміння, пов'язані з формуванням бережливості, а саме:

- * організувати робоче місце відповідно до задуму у графічного зображення;

- * з допомогою вчителя планувати послідовність кількох трудових дій з опорою на їх графічні зображення;

- *розмічати заготовки за шаблоном, з допомогою трафарету, способом копіювання;

- *дотримуватися безпечних прийомів роботи інструментами і матеріалами;

- *доглядати за кімнатними квітами;

- *висаджувати насіння квітів у ґрунт;

- *доглядати за квітковими клумбами [59].

Урок трудового навчання - важливий засіб виховання у молодших школярів працелюбності, позитивного ставлення до праці, до людей праці.

Працелюбність, як одну з необхідних якостей особистості, можна виховати тільки тоді, коли вчитель навчить дітей долати труднощі і досягати поставленої мети [64]. У цьому плані дуже важливо, щоб діти бачили результат своєї праці, могли застосовувати за призначенням. Для цього багато вчителів за 3-5 хвилин до кінця уроку дають дітям можливість погратися з виробами, які тільки що зроблені на уроці (наприклад, 1 клас, тема уроку: „Моделювання із паперу з добавкою різних матеріалів, вибір - карнавальна шапочка).

Виготовлені руками дітей роботи подаються на конкурси, виставки або йдуть на організацію куточка дошкільника в підшефній групі дитячого садка, або використовуються в процесі навчальної роботи. При такому підході результати праці для дітей зрозумілі. Такі уроки позитивно впливають на формування економічної культури школярів.

На уроках праці пропонували дітям виготовити картки, роздатковий матеріал для уроків математики і рідної мови. Виготовлення цих засобів на уроках у вигляді ігрового моменту. Під час виготовлення деяких виробів використовувалися колективні ігри.

Так, якщо в 1 класі пропонували дітям сюжет гри, то в 2 і 3 класах діти самі, об'єднуючись в групи, визначали сюжет, розподіляли між собою обов'язки. Сюжети ігор були найрізноманітніші: „Наша вулиця“, „Польовий стан“, „В ремонтній майстерні“, „На птахофермі“, „В магазині“ та ін.

Наприклад, в 1 класі учні конструювали з різних матеріалів іграшки - фігури птахів і звірів. Школярам пропонували розподілити між членами однієї з груп обов'язки продавця і покупців. Всі інші діти показували кожен свою іграшку. Вибір був великий і різноманітний. Якщо іграшка сподобалась і куплена, то покупець ставав її власником.

Ігри подібного роду розширювали уявлення про працю дорослих, показували її значення для інших, виховували повагу до людей, конкретних професій, бережливість у використанні матеріалу.

У куточку живої природи першокласники доглядають за кімнатними рослинами, вирощують цибулю і однорічні рослини з великим насінням, в городі - бобові культури, беруть участь в роботах по догляду за плодово-ягідним садом (парком, сквером), загрибають опале листя, допомагають збирати ягоди, плоди, збирати насіння.

Одне із завдань уроків сільськогосподарської праці на першому році навчання - ознайомити дітей з розвитком рослин від насіння, з умовами, які необхідні рослинам для росту. На дослідах демонструється дітям вплив на інтенсивність росту світла, тепла, вологи. Ці досліди дуже прості, але саме з них першокласники дізнаються багато про специфіку сільськогосподарської праці.

У 1 класі програмою передбачені такі теми сільськогосподарської праці: підготовка класної ділянки до осінньої обробки ґрунту; осінні роботи в плодово-ягідному саду (парку, сквері); вирощування цибулі на перо (проводиться в лютому); підготовка насіння до сівби; сівба насіння в ґрунт (2 уроки); догляд за сходами (3 уроки). Під час роботи у дітей не все зразу ж виходить, але і невдачу слід використовувати у виховних цілях. Потрібно,

щоб дитина відчула, що вона мало приклала зусиль, що від неї потребується більшого.

Практична діяльність учнів початкових класів під час уроків трудового навчання давала можливість сформувати у них сільськогосподарські знання та вміння, навички.

З досвіду педагогічної практики виявлено, що в основі активізації практичної діяльності школярів молодших класів вміла організація трудового навчання і виховання. Творче покликання знань викликає в учнів бажання зробити красиві вироби своїми руками, сприяє розвитку естетичних почуттів, формуванню смаку, потреби працювати.

Проілюструємо деякі приклади на уроці в 1 класі, коли учні виготовляли паперові закладки. Зокрема, їм пропонувалось прикрасити виріб. Гарною закладкою приємно користуватися самому, її можна подарувати. Запропоноване школярам завдання цілком зрозуміле, відповідає їх мисленню, рівню розвитку.

На одному з уроків у 3 класі діти вчилися виготовляти паперові шапочки. Вступну бесіду ми розпочали спогадами про минуле літо. Згадали колективний похід за лікарськими рослинами. Вдень було гаряче. Деякі учні забули шапки. Доводилося для захисту голови від сонячних променів використовувати листя рослин або просто папір. Це незручно і негарно. Потім учням пропонувалось виготовити паперові шапочки, прикрасити їх візерунками. Після цієї розповіді всі діти виявили бажання зразу ж приступати до роботи. Вдале вступне слово підбадьорило, налаштувало на роботу.

На уроках трудового навчання вже з 1 класу привчаємо дітей до акуратності, економності, бережливого ставлення до майна.

Наприклад, при виготовленні виробів з природного матеріалу (горіхів, шишок, листочків, кленових крилаток) оцінювали не тільки якість виконання виробу, а й економне використання матеріалу, часу, а також акуратність. Звертали увагу на прибирання робочих місць.

Природні матеріали, що залишились невикористаними, учні забирали для домашнього конструювання. На уроках виготовляли різні вироби, потім учні обмінювались ними. Так вони зрозуміли суть поняття „бартер“.

Як свідчить практика для збудження інтересу, емоцій учнів, підкреслення значимості того чи іншого виробу вчителі широко використовують загадки, вірші.

Наприклад, при проведенні уроку з трудового навчання в 1 класі на тему „Об'ємні вироби з природного матеріалу“ можна використати такі загадки:

*Сіра, бура, волохата,
У садах її багато,
На деревах живе,
На тонких і товстих,
На старих і молодих.
Наче вуж, вона повзе,
На шляху усе гризу. (Гусениця).*

Наче Карлсон, високо літає, Бо й подібні крила має. (Гелікоптер).

На цьому уроці школярі виготовляли гусеницю з горіхових шкарлупок. Вчителька звернула увагу на формування акуратності, економності.

На уроках трудового навчання ми прагнули виховувати такі важливі якості: бажання і вміння працювати організовано, за планом, творчо, постійно добиватися високих показників; діти практично ознайомилися з різними видами праці. Особливу увагу приділяли вихованню у молодших школярів любові до сільськогосподарської праці. Практичні роботи вже з другого класу проводяться на навчально-дослідних ділянках. За учнями закріплювалася земельна ділянка, на якій вирощували моркву, цибулю, огірки. Осінню ділянку очищають, вносять добрива і з допомогою старшокласників, вчителя підготовляли ґрунт до посіву. Весною підготовляли насіння до висіву.

З метою виявлення рівня вихованості учнів увага акцентувалась на ставленні учнів до домашньої роботи, трудових десантів, суспільно-корисної праці, до їх матеріальних запитів, до таких рис особистості, як працелюбність, організованість, бережливість, до режиму дня, до вміння планувати свій час. Для цього ми використали анкету подається в Додатку Б.

За відповідями учнів ми їх умовно розділили на чотири групи:

Перша група - **високий рівень**. До цієї групи ми віднесли учнів з яскраво вираженим бажанням працювати. Мають позитивні оцінки з трудового навчання, все виконують вчасно і якісно, намагаються допомогти іншим, є прикладом в питаннях бережливості і в школі, і вдома, і на вулиці - поза контролем.

Друга група - **достатній рівень**. До її складу увійшли учні, які навчаються на добре, активні на уроках трудового навчання, сумлінно виконують доручення, але не завжди дотримуються режиму дня, не люблять допомагати іншим, не завжди бережливі.

Третя група - **середній рівень**. Ця група включає учнів, що навчаються посередньо, виконують доручення, люблять побутову працю, але не завжди охочі в суспільно-корисній, мало звертають уваги на питання бережливості.

Четверта група - **низький рівень**. Це учні, які байдужі до праці, мають задовільні і незадовільні знання з усіх предметів, пасивні в питаннях бережливості, часто замкнуті.

Таким чином констатувальний експеримент, проведений нами на початку навчального року, допоміг нам виробити особисте ставлення до класифікації груп і намітити план наступних досліджень. Розширюючи його, протягом року ми провели дослідження з учнями КЗ ЗСО «Луцький ліцей № 25 Луцької міської ради». Результати презентовано в таблиці 2.2.1.

**Кількісні показники трудової та економічної вихованості
учнів молодшого шкільного віку**

(Масив - 52, в % 100)

Клас	Групи	На початок навчального року		На кінець навчального року	
		кількість учнів	в%	кількість учнів	в%
1	I	2	14,2	4	28,5
	II	3	21,4	5	35,4
	III	4	28,5	2	14,2
	IV	5	35,4	3	21,4
2	I	3	25	4	33,3
	II	4	33,3	6	50
	III	2	16,6	1	8,6
	IV	3	25	1	8,6
3	I	3	20	4	26,6
	II	4	26,6	6	40
	III	5	33,3	3	20
	IV	3	20	2	15,5
4	I	2	18,2	3	27,3
	II	2	18,2	4	36,4
	III	3	27,3	2	18,2
	IV	4	36,4	2	18,2

Аналіз результатів показав, що кількість учнів першої групи зросла незначно, очевидно у зв'язку з переоцінкою особистих і загальних цінностей. Кількість учнів, які належать до III групи - найбільша, що свідчить про результативність проведеної роботи. Ця група учнів володіє досить високими потенційними можливостями. Зменшилось частка учнів, що не приділяли достатньо уваги бережливості, економності.

Особливої уваги заслуговують учні IV групи. При вірній організації трудового виховання, достатній увазі до них класовода, вони мають можливість перейти в III групу. Вважаємо, що саме зменшення цієї групи дало відповідно збільшення кількості учнів у III і II групах.

Формуванню і закріпленню економічних знань, вмінь і навичок сприяє розв'язання завдань економічного змісту. Під час експерименту в процесі трудового виховання молодших школярів ми використали завдання трьох типів: з технічного планування, конструювання і раціональної організації праці.

Наведемо приклади цих завдань:

1. Завдання з технологічного планування послідовності виконання роботи, виробу обладнання, інструментів складають найбільшу значимість в практиці роботи шкільних майстерень. Формування економічних знань проходимо успішніше, якщо при виконанні учнями трудових завдань використовувалися прийоми порівняння в безпосередній практиці планування і виконання різних способів виготовлення одного і того ж виробу.

2. Завдання з конструювання ставилися перед учнями в процесі створення, зміни чи доробки конструкції технічного обладнання. Під час вирішення таких завдань школярі засвоювали методи знаходження оптимальної принципової схеми конструкції, вибору матеріалів для деталей.

3. Завдання з раціональної організації праці пропонувалися школярам в процесі суспільно-корисної праці.

Вирішення вказаних завдань сприяло досягненню поставленої мети, при певній практичній спрямованості, при умові відповідності реальній практичній ситуації, а також результати розв'язку зразу ж знаходили практичне застосування в наступній діяльності.

Отже, у процесі нашої роботи увага зверталась на залучення школярів до організаційно-економічної діяльності. Важливим напрямком нашої роботи було виявлення впливу засвоєння економічних знань при вивченні основ наук на рівень організаційно-економічної діяльності школярів та педагогічних

умов підвищення рівня їх взаємозв'язку, а також рівня економічної культури в цілому. Результати нашого дослідження ми подаємо в наступному параграфі.

2.3.Педагогічні умови підвищення рівня вихованості бережливості в учнів молодшого шкільного віку із психофізичними порушеннями

Ми показали окремі фрагменти формування бережливості як складової економічної культури при вивченні основ наук у початкових класах. З огляду на те, що ми мали справу з сільськими школярами, також частково торкнулися проблеми впливу трудового навчання на економічну культуру та формування економічно значущих якостей молодшого школяра.

Наша власна практика та аналіз досвіду роботи вчителів початкових класів Маневицького району переконливо доводять, що в практиці роботи початкової ланки намітились основні ланки системи економічної освіти, виховання і водночас формування економічної культури. Новим у сучасній школі є відхід від усталених тенденцій розгляду основних напрямків виховання. Ламаються старі стереотипи, утверджуються нові тенденції. Однією з таких ми визначаємо наявність економічного мислення у вчителів і усвідомлення необхідності поліпшення економічної підготовки учнів. Наприклад, якщо 15-25 років тому скептично ставились до капіталістів, що там діти заробляють гроші, то сьогодні вже ніхто не скаже, що заробляти гроші школяреві негарно, непристойно, не личить, принизливо. Навпаки, сучасне життя заставляє думати постійно, де і як можна заробити гроші. Тому з приємністю відзначаємо, що вчителі усвідомлюють потребу виховання ощадливого, економного господаря, який вміє не тільки витрачати гроші, але й заробляти їх або економно витрачати, який дбатиме про заощадження часу, сил, ресурсів тощо.

У практиці своєї роботи ми намагалися дати наукові пояснення учням, пов'язані насамперед із змістом таких понять як ощадливість, дбайливість, економність, відповідальність. Ми спрямували навчально-виховну діяльність на засвоєння учнями сукупності економічних понять, а також формування компонентів економічної культури.

У процесі викладання основ наук ми намагалися ознайомити школярів з основами економіки і виробництва на уроках математики, а також трудового навчання, насамперед сільськогосподарської праці.

Теоретичний аналіз і практика показали, що структура знань і умінь у визначеному напрямі повинна відповідати структурі організаційно-економічної діяльності і морально-економічним якостям молодшого школяра, а також їх віковим особливостям, їх соціальному досвіду.

Стосовно нашого контингенту учнів ми насамперед виділили такі головні вміння і навички: планувати свої дії, організовувати себе до роботи, вміти використовувати свій час, дотримуватися режиму дня, утримувати своє робоче місце (вдома і в школі) в чистоті, охайності, вчасно прибирати за собою, акуратно виконувати трудові дії, операції; економно витратити матеріал, дбати про економію води, електроенергії, бережливо ставитись до природи тощо. До значущих моральних якостей ми віднесли: акуратність, економність, дбайливість, практичність, відповідальність, ощадливість.

Порівняльну характеристику ефективності формування бережливого виховання ми визначили, зіставляючи дані на початку і в кінці навчального року. У плані засвоєння учнями понять нами були відібрані ті навчальні вміння, навички та якості, формування яких закладені в змісті курсів природознавства, читання, математики, трудового навчання, народознавства (наприклад, точність, акуратність, культура праці, турбота про птахів - економне використання матеріалу при виготовленні шпаківень, годівниць для птахів), вибір найбільш раціональних способів з'єднання деталей, знайомство із специфікою базарів і ярмарків, господарність - свята та звичаї тощо).

Проведена нами робота з виховання бережливості дала свої позитивні результати, що видно з нижче поданих кількісних даних (Див. табл. 2.3.1.)

У таблиці 2.3.1. ми подаємо дані про засвоєння учнями економічних понять. Зіставлення результатів показує, що на кінець навчального року із 30 понять лише 1/6 визначена частково (неповністю), або 16,6%, визначено правильно 12 (40%), засвоєно і відтворено шляхом впізнання (наводились аналогії, питання) - 13 (43,3 %) понять, тобто майже засвоєні.

Таблиця 2.3.1.

**Кількісні показники засвоєння
понять учнями 1-4 класів**

Рівні засвоєння понять за більшістю ознак	Кількість засвоєних понять			
	початок навчального року		кінець навчального року	
	в поняттях	в%	в поняттях	в%
Повинно бути засвоєно	—	—	30	100
Визначено частково	10	55	5	16,6
Визначено правильно	8	26,6	12	40
Засвоєно і відтворено шляхом впізнання	12	40	13	43,3

Ми також зіставляли оцінку ступеня виявлення знань і вмінь учнів в організаційно-економічній діяльності, що подаємо нижче (Див. табл. 2.3.2.).

Серед аналізованих умінь найменш сформованим на кінець року виявилось вміння контролювати. Очевидно, це складне поняття для молодших школярів. Тут є над чим працювати вчителям, батькам.

Оцінка ступеня виявлення знань і вмінь учнів

Складові організаційно-економічної діяльності (провідні вміння) Всього: 52 учні	Кількість учнів, які володіють даним умінням							
	На початку року				В кінці року			
	1 клас	2 клас	3 клас	4 клас	1 клас	2 клас	3 клас	4 клас
	14	12	15	11	14	12	15	11
Планування	5	6	7	5	10	11	10	9
Дотримання режиму дня	7	9	6	7	11	12	12	8
Контроль	5	8	5	5	12	11	11	9

Уміння планувати і дотримуватися режиму дня на кінець року було сформоване майже в усіх учнів. Зіставлення даних на початку і в кінці року дає підстави говорити про результативність нашої роботи. З умінням планування на початку року справлялися: в 1 класі - 5 учнів; на кінець року - 10; в 2 класі - 6; на кінець року - 11; в 3 класі - 7; на кінець року - 10; в 4 класі - 5; на кінець року - 9. Дотримання режиму дня - цей компонент найкраще вироблений у другокласників та третьокласників. Не всі першокласники, навіть на кінець року, справлялися з цим умінням.

Технологія організації діяльності, спрямована на виховання бережливості, передбачала також виявлення морально-економічних якостей школярів. Рівень їх сформованості відображено в таблиці 2.3.3.

**Порівняльна характеристика сформованості
морально-економічних якостей молодших школярів**

(масив 52; в% 100)

Морально-економічні якості особистості	Кількість учнів, які володіють визначеними якостями			
	На початку року		В кінці року	
	кількість учнів	в%	кількість учнів	в%
Акуратність	30	58	50	97
Економність	25	48	48	92
Дбайливість	25	48	47	90
Відповідальність	25	48	46	88
Ощадливість	21	40	48	92
Працелюбність	40	77	52	100

Як свідчать дані, найкраще в учнів сформовані працелюбність, акуратність, ощадливість, економність; менше - відповідальність, дбайливість. Водночас зазначимо, що в порівнянні з початком року, показники морально-економічної вихованості значно зросли. Якщо, наприклад, такі якості, як економність, дбайливість спостерігались у половини дітей, то на кінець року кількість дітей із означеними якостями зросла вдвічі.

Таким чином наша робота дозволила виявити *педагогічні умови* успішного виховання бережливості у дітей молодшого шкільного віку:

- 1) доцільність систематичного педагогічного керівництва визначеним процесом;
- 2) підвищення рівня економічної культури педагогів, батьків;
- 3) достатня поінформованість;
- 4) єдність зусиль закладу освіти, сім'ї, громадськості, спрямованих на виховання бережливості; доцільність розробки чіткої системи вимог, умінь,

знань, морально-економічних якостей стосовно молодшого школяра, яка б стала складовою стрункої системи технології економічної освіти учнів; поліпшення навчально-методичного забезпечення вчителів з питань формування економічної культури.

Ми переконані, що дотримання означених педагогічних умов при ініціативній творчій роботі вчителя значно підвищить рівень виховання бережливості молодшого школяра-громадянина і господаря незалежної України.

ВИСНОВКИ

На основі аналізу науково-методичної літератури та проведеної науково-дослідницької роботи можна зробити такі узагальнення:

1. Проблема виховання бережливості є актуальною і важливою у системі національного виховання, однак, на сьогоднішній день недостатньо вивчена у корекційній педагогіці. Відсутні узагальнення досвіду виховання бережливості у дітей молодшого шкільного віку із психофізичними порушеннями. Наявний досвід недостатньо пропагується у системі спеціальної та інклюзивної освіти.

2. Поняття «бережливість» у наукових дослідженнях розглядається у взаємозв'язку з поняттям «економічна культура», «екологічна культура». У своєму дослідженні ми розуміємо *бережливість дітей із психофізичними порушеннями* як інтегральну ознаку, що характеризує громадянина-господаря дбайливого, економного, ощадного.

3. На основі вивчення проблеми в теорії і практиці було виявлено такі *позитивні моменти*: готовність і бажання педагогів до виховання бережливості у дітей з психофізичними порушеннями, усвідомлення вчителями та батьками необхідності вказаної якості у таких школярів.

4. У дослідженні з'ясовано, що зміст завдань з виховання бережливості найкраще реалізується у різноплановій активній навчально-виховній діяльності молодших школярів із психофізичними порушеннями, яка варіюється в залежності від освітньої галузі, виду, форм заняття, з урахуванням індивідуальних, вікових особливостей школярів, рівня їх знань та морального досвіду.

5. Сутність застосованих нами форм та методів роботи з виховання бережливості полягла у поєднанні традиційних та ігрових, спрямуванні їх інтеграцію знань про акуратність, дбайливість, економність, ощадливість, відповідальність. Саме ці якості найкраще синтезують поняття «бережливість», тобто, є його якісними показниками.

6. Значне підвищення рівня вихованості бережливості, що виявилось у сформованості вищезазначених якостей, підтверджує доцільність проведеної систематичної різнопланової навчально-виховної діяльності з формування бережливості.

7. Важливим у процесі виховання бережливого ставлення до природи своїх і чужих речей, шкільного майна відзначаємо узгодженість дій членів сім'ї, закладу освіти.

8. У кваліфікаційній роботі показано освітньо-виховні можливості виховання бережливості дітей із психофізичними порушеннями на заняттях природничо-математичної та технологічної освітніх галузей. Однак, ми впевнені, що такі можливості є і при вивченні інших навчальних дисциплін та у позакласній діяльності.

9. Ми вважаємо, що назріла потреба розробити цілісну програму з виховання бережливості, яка б ґрунтувалася на поєднанні змісту вивчення основ наук і виховної діяльності. В цьому є практична необхідність, оскільки бережливість як складова економічної культури, моральної вихованості є невід'ємною характеристикою справжнього громадянина-господаря.

10. Бережлива людина – це акуратний, відповідальний господар свого часу, свого слова, своєї школи, вулиці, села, міста, країни, отже, це справжній громадянин.

11. Наша робота дозволила виявити *педагогічні умови* успішного виховання бережливості у дітей із психофізичними порушеннями:

1) доцільність систематичного педагогічного керівництва означеним процесом;

2) підвищення рівня економічної культури педагогів, батьків, достатня поінформованість;

3) єдність зусиль закладу освіти, сім'ї, громадськості, спрямованих на виховання бережливості, доцільність розробки чіткої системи вимог, умінь, знань, морально-економічних якостей стосовно молодшого школяра із порушеннями психофізичного розвитку, яка б стала складовою стрункою

системи технології економічної освіти таких учнів; поліпшення навчально-методичного забезпечення педагогів із питань формування економічної культури.

12. Стосовно нашого контингенту дітей із психофізичними порушеннями ми насамперед виділяємо:

- головні вміння і навички учнів, які сприяють вихованню у них бережливості: планувати свої дії, свій час;

- дотримуватись режиму дня; утримувати своє робоче місце (вдома і в школі) в чистоті, охайності; вчасно прибирати за собою; акуратно виконувати трудові дії, операції; економно витратити матеріал; дбати про економію води, електроенергії; бережливо ставитись до природи тощо, найбільш значущі при цьому моральні якості учня: акуратність, економність, дбайливість, практичність, відповідальність, ощадливість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аристотель. Зібрання творів в 4 томах. Серія: Філософська спадщина
URL: <https://academicbooks.com.ua/ua/p674804667-aristotel-sochineniya-tomah.html>
2. Бажанюк В. С, Сак Л. А. Виховання у дітей економічної культури через кросворди-загадки: Метод.-рекомендації. Луцьк.1998. 19 с.
3. Бондар В. І. Теорія і технологія аналізу і самоаналізу реалізації інтегрованого навчання учнів початкової школи. *Дидактика: ефективні технології навчання студентів*. К., 1996. С. 85-102.
4. Буре Р. С. Зацікавлювати працюю. *Дошкільне виховання*. №1. 1987. С. 10-11.
5. Варакута О. М. Міжпредметні зв'язки у формуванні природничих понять в учнів початкових класів. *Мандрівець*. 1999. №2. С. 66-68.
6. Вашуленко М. С, Бабік Н. М., Кочіна Л. П. Інтеграція змісту з навчання грамоти, математики та ознайомлення з навколишнім середовищем в початковій школі. *Педагогіка і психологія*. 2000. №1. С. 16-20.
7. Веремійчик І. М. Дидактичні матеріали з художньої праці (1-2 класи). Луцьк, 1990. 62 с.
8. Веремійчик І. М. Конструювання об'ємних виробів з природного матеріалу. *Початкова школа*. 1999. №10. С. 26-31.
16. Веремійчик І. М. Майстровиті руки. К.: Освіта, 1998. 128 с.
17. Грищенко, В. (2011). *Корекційна педагогіка: теорія і практика*. Київ: Педагогічна думка.
18. Гусак П. М., Смолюк І. О. Теоретичні аспекти економічного виховання. Луцьк: ВДУ. 1995. 96 с.
20. Державний стандарт початкової загальної освіти. *Початкова школа*, 2001. №1. С. 27-54.
21. Діти з особливими потребами у початковій школі: поради батькам: Книга 3 / Л.С.Вавіна, А.М.Висоцька, В.В.Жук та ін.; За ред. В.І.Бондаря, В.В.Засенка. К.: Наук. світ, 2006. 212 с.

22. Доренська Л. І. Нестандартні заняття з трудового навчання. *Початкова школа*, 1992. №1. С. 29-33.
23. Дубинчук О. С, Носаченко І. М. Дидактичні вимоги до здійснення економічної освіти і виховання учнівської молоді. *Педагогіка*. Вип. 26. 1987. С. 32-36.
24. Єрохіна І. Традиційне родинне виховання в українській сім'ї. *Початкова школа*, 1997. №5.
25. Закон України про загальну середню освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
26. Зязюн І. А., Родчанін Є. Р. Морально-естетичні погляди В. О. Сухомлинського. К., 1980. 88 с.
27. Каюков В. Духовні ідеали сім'ї - першооснова життя дитини. *Початкова школа*, 1997. №6. С. 12-15.
28. Киричук О. В. Національно-громадське виховання: сутність, функції, генези. *Педагогічна газета*, 1997. №10. С. 2.
29. Коваль, О. (2015). Виховання бережливості у молодших школярів: теорія і практика. Львів: Видавництво ЛНУ.
30. Ковальчук Г. В., Шерпельова В. М. Екологічний словник. *Початкова школа*. 1992. №1. С. 77-79.
31. Концепція 12-річної загальної середньої освіти. *Освіта України*. 14 серпня 2000 р.
32. Концепція національного виховання. *Освіта*, 1994. 26 жовтня. С. 5-12.
33. Концепція Нової української школи. [Електронний ресурс]. Режим доступу:
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
34. Костюк, Г. (2015). Психолого-педагогічні основи корекційного виховання дітей з особливими потребами. Харків: Видавництво ХНУ.
35. Кравченко С. Н., Бондаренко В. Д. Спілкування з природою. Львів: Світ, 1994. 142 с.

36. Кравчук О. М. Формування економічного мислення учнів у процесі розв'язання задач. *Науковий вісник ВДУ; Педагогіка і психологія*. 1997. №7. С. 64-65.
37. Левченко, Т. (2018). Економічне виховання дітей: сучасні підходи. Харків: Видавництво ХНУ.
38. Лисенко Н. В. Практична екологія для дітей. Івано-Франківськ: Вид.дім «Слово», 2009.- 156 с.
39. Масол, Т. (2013). Виховання бережливості у дітей з психофізичними порушеннями. *Корекційна педагогіка*, 1(2), С. 34-40.
40. Методики виховної роботи та соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами: Методичні рекомендації до вивчення курсу для здобувачів першого (бакалаврського) рівня спеціальність 016 «Спеціальна освіта» спеціалізація 016.01-логопедія, денної форми навчання / укладачі О.М. Кас'яненко, Л.В. Кашуба. Мукачєво: МДУ, 2022. 29 с.
41. Міщенко Н. Наша природнича скарбничка. *Початкова школа*, 1991. №2. С. 74-75.
42. Миронова С., Чопик О. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський, 2023. 332 с.
Навчальні програми для дітей з ООП. [Електронний ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-speci-alnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/navchalni-programi>
44. Навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах інклюзивної освіти. Хрестоматія / за ред. В.І.Бондаря, Ю.Д.Бойчука. В 2-х томах. Том І. Харків.: Вид-во Стил-Издат, 2023. 284 с.
45. [Наказ № 836 від 19.09.2022 "Про затвердження типових освітніх програм для 1-2 та 3-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для осіб із порушеннями інтелектуального розвитку та визнання такими, що втратили чинність, деяких наказів Міністерства освіти і науки України"](#)
Електронний ресурс. URL:

- <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-plany>
46. Наказ № 467 від 01.04.2020 «Про затвердження типової освітньої програми початкової освіти спеціальних закладів загальної середньої освіти для учнів 3 класу з порушеннями інтелектуального розвитку» [Електронний ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-pochatkovoyi-osviti-specialnih-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti-dlya-uchniv-3-klasu-z-porushennyami-intelektualnogo-rozvitku>
47. Падалка О. С, Нісімчук А. С. та ін. Педагогічні технології. К.: Українська енциклопедія. 1995. 280 с.
48. Паламар О. Ставлення до природи як чинника розвитку пізнавальних мотивів учня. *Початкова школа*, 2002. №6. С. 28-30.
49. Петрук В. В. Економічна освіта виховання в початковій школі. *Педагогічні та психологічні науки*. Науковий вісник ВДУ. 1999. №1. С. 70-71.
50. Побірченко Н. А. Інтеграція економічних знань у початкових класах. *Початкова школа*, 1999. №11. с. 6-8; *Початкова школа*, 1999. №12. с. 10-12.
51. Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами. Постанова КМУ від [від 21 серпня 2013 р. № 607](#). Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/607-2013-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.10.2024 р.)
52. Савченко О. Я. Екологія дитинства: В. О. Сухомлинський і сучасна початкова школа. *Початкова школа*. 2000. №11. С. 1-5.
53. Семенюк М. П. Ідея економічного виховання в педагогічній спадщині А. С. Макаренка і сучасна школа. Житомир, 1988. С. 61-63.
54. Смолюк І. О. Економічне виховання учнів у процесі навчання: методичні рекомендації. Луцьк, 1988. 26 с.

55. Собчук О. Бойчук П. Вимоги до економічної освіти школярів. *Науковий вісник ВДУ*. 1999. № 1. С. 76-78.
56. Стасюк Л. П. Екологічна освіта як засіб соціалізації особистості молодшого школяра. Зб. наук. праць. К., НПУ 1999. С. 225-230
57. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка. К., 1985.
58. Стельмахович М. Г. Українська родинна педагогіка. К.: ІСДО. 1996. 288 с.
59. Сухомлинський В. О. Моральні заповіді дитинства і юності. К., 1966. 232 с.
60. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибрані твори: В 5-ти т. К., 1976. Т.1. С. 55-102.
61. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибр. тв.: В 5-ти т. Т.3 К., 1977. 720 с.
62. Сухомлинський В. О. Триста сторінок „Книги природи”. Вибр. твори в 5-ти т. К., 1980. Т.3. С. 1 18-135.
63. Теорія і практика спеціальної педагогіки та психології: Збірник наукових праць: Вип. 12 / За ред. О. В. Чеботарьової, І. В. Гладченко. К., 2024. 264 с.

Додаток А.

ПОДОРОЖ У КРАЇНУ БЕЗПЕЧНИХ ПРЕДМЕТІВ.

Шкідниця (заглядає до зали). Йдіть, ідіть! Та ми ще зустрінемось!

Шкідниця заходить до зали, озирається на всі боки, піднімає коробку сірників, струшує її. Чутно, як усередині перекочуються сірники.

Шкідниця. Сірники, ви, мої сірники! Я спеціалізуюсь на пожежах, тільки від вогню, від яскравого полум'я я отримую задоволення. Зараз я вогнище розведу.

Хлопчик 1. Ой, що ти робиш?

Шкідниця. Ой, налякав! Чому ти кричиш, як на пожежі? *Хлопчик 1*. Не зупини я тебе, не уникнути пожежі. *Шкідниця*. Подумаєш, пожежа! Яка пожежа від одного сірника? *Хлопчик 2*. Не скажи!

Ростом цей сірник-шкідник,

Хоч не вдався - він малий,

Але дуже небезпечний,

Не жартуйте з ним, він - злий. *Ведуча 2*. Не розводьте у дворах

Вогонь, попелище,

Особливо, коли вітер

Між будівель свище.

Бо понесе вітром іскру

На дах, на квартиру,

А для спалаху майна

Досить і хвилинки.

Як не будеш за цим стежить,

Може виникнуть пожежа.

До зали входить лікар Айболить. У нього в руці саквояж.

Айболить. Доброго дня, дітки! Мене звать Айболить. Я прийшов до вас із лікарні, яка розташована біля лісу. Там у мене лікується багато звірів та птахів, котрі жили у лісі, у якому спалахнула пожежа. На місці пожежі залишилась „рана , яку не вилікувати протягом до десятиріч, а може й сторіч.

Уявіть собі, як болить палець, коли ви його поранили. У цьому випадку ви плачете, а наша планета терпляче загоює рану, нанесену їй вогнем.

У дворі, садку чи в лісі

Пам'ятати маєш ти:

Сірники і запальнички,

Факел, вогнище і свічки -

Шлях короткий до біди.

Ведуча 1. А тепер, діти, вам зрозуміло, що пустувати з вогнем небезпечно?

Айболить. Ну що ж, перевіримо, як ви засвоїли правила протипожежної безпеки. Ми почнемо, а ви голосно та швидко продовжуйте. *Ведуча 2*. Ось на підлогу впала жаринка,

І зайнялась вона сама собою.

Тут враз зненацька з'явилась дитина

І всю підлогу залила ... (водою). *Айболить*. Ось маленькі дітлахи

Знайшли вдома сірники.

Щоб не бавилися діти,

Що повинні ви ... (зробити)? *Хлопчик 1*. Хто з вогнем необережний,

Може викликать пожежу.

Жартувати з вогнем не варто,

Пам'ятайте, це не ..(жарти).

Ведуча 1. Якщо виникла пожежа,

Бо хтось був необережний,

Ти повинен у ту ж мить

До пожежників
...(дзвонить).
Хлопчик 2. Не розпалюй сам багаття,
Не пали удома, в школі.
Легко вогник запалити, Та не просто ... (загасити).
Ведуча 2, Якщо пахне газ в квартирі,
Телефонуйте „нуль - чотири" А як виник вогонь і дим, Телефонуйте ... („нуль - один
Айболить. Кожен з вас повинен знати Правила протипожежні. І з вогнем не
пустувати, Бути ... (обережним).

Анкета для учнів.

1. Чи встигаєш ти завжди виконати домашні завдання?
2. Скільки часу ти проводиш біля телевізора (1 годину, 2 години, цілий день, в суботу без перерви)?
3. Скільки часу гуляєш на вулиці?
4. Скільки часу читаєш книжки?
5. Чи дотримуєшся режиму дня?
6. Чи складаєш план роботи на день? Чи дотримуєшся його?
7. Чи викидаєш ти хліб у смітник?
8. Чи не забуваєш вимкнути світло?
9. Чи можеш ти відмовитись від того, що дуже любиш (шоколад, морозиво, цукерки, банани)?
10. Чи завжди ти знаєш, куди йдеш і чому?

**Чарівне моє довкілля.
Свято для учнів 1-3 класів.**

Мета: Показати красу довкілля, сформувати в учнів любов і бережливе ставлення до природи.

(Звучить спокійна і лірична музика, яка символізує народження нового дня, на фоні музики - щебетання птахів, встає сонечко. На задній стіні сцени картина світанку. Виходить мати, яка веде за руку хлопчика. Вона показує на схід і звертається до дитини).

Мати.

Глянь, мій сину, вже скоро народиться день.

Гаснуть зорі, на сході світліє.

І полинуть у небо десятки пісень,

І земля засміється, зрадіє.

Заблищить, заіскриться в промінні роса,

Усміхнуться до сонечка квіти

І відкриється людям безмежна краса,

Щоб сміятись, радіючи жити.

Чуєш? Линуть у Всесвіт пташок голоси,

Ліс співає і поле співає.

Від веселих пісень і п'яної краси

У людини душа завмирає.

Подивися уважно і запам'ятай

Це довкілля чарівне, дитино.

Це Земля наша рідна, чудовий наш край,

Мила серцю, - твоя Україна!

Подивися, яка Україна твоя,

Вся зелена, квітуча, музична.

І летять в саме серце пісні солов'я.

Ця краса і мелодія - вічна!...

Глянь, синочку, а як же сріблиться роса!

Ніби скрізь діаманти коштовні!

А навколо така первозданна краса...

Он джерельця водичкою повні,

Ось прокинувся метелик і в небо зліта.

Хочуть квіти пелюстки розкрити.

А Земля, кажуть люди, і справді свята,

І не можна її не любити.

Зрозумій, мій синочку, хоч ти ще дитя,

Що Земля - це колиска і мати.

Бо вона всім - усім нам дарує життя,

Тож не можна її не кохати...

Хлопчик. Мамо, а я й не знав, що ранки бувають такі гарні, так пахне травою, росою і ще чимось таким, що я й не знаю... Свіжістю, прохолодою, квітами... Так бадьоро на серці і радісно, правда?

Мати. Правда. Дуже гарно у нас тут. Промінчики сонечка пробиваються крізь листячко, роса блищить і ллються пташині пісні, а скільки є їх є! І треба знати, яка пташка як співає, а ти знаєш? Ось прислухайся... Он соловейко... Ось вивільга - її ні з ким не сплутаєш, а то зозуля, особлива пташка, про неї стільки легенд та казок є!

Хлопчик. А я знаю Казку про неслухняних дітей, як їхня мама зозулькою стала і полетіла від них, тому що вони були ледачі і вередливі. А потім вони бігли за нею і благали повернутися, але вже було пізно...

Мати. От так буває, часом уже пізно. Тому треба все робити своєчасно. І слухати, і працювати, і вчитися, і любити свій край, і берегти його, бо світ і краса навколишня дуже тендітні, ніжні. Не можна бездумно нищити, зривати, ламати, бо щоб виросло дерево, треба багато десятків років, а знищити можна за одну мить. І тоді не шумітиме ліс, не зеленітиме травичка, не буде стільки чарівних квітів на луках. Усе приходить у цей світ, щоб жити, радіти,

пташечка, і жучок, і кожна билінка. І людина.

Хлопчик. А людина - найголовніша! Правда, мамо?

Мати. Ні, моя дитино. Людина - це теж частинка природи. Ми без природи - ніхто. Нам без неї не обійтись. Людина не зможе і п'яти хвилин прожити без повітря, не може і трьох днів прожити без води, не може довго обходитись без їжі. А уяви собі, що раптом вся ця краса зникла, як без цього жити? Без краси теж не можна жити.

Хлопчик. Без цього неба, без пісні, без квітів? Ні, так не можна... А хіба, мамо, все це може пропасти?

Мати. Може, якщо не берегти свою землю, не любити її всім серцем, не думати про майбутнє свого краю.

Хлопчик. Це дуже страшно. Я не хочу, щоб так сталося.

Мати. Я теж не хочу. Тому треба піклуватися про майбутнє нашого краю. Садити дерева і квіти, розчищати джерельця і струмочки. Не забруднювати повітря, вести розумну діяльність, щоб потім і не сталося лиха. Наші люди так і роблять, ти також посадив цього року кущики калини, яблуньку, вишеньку. Отже, зробив добру справу на Землі.

Хлопчик. Тато казав, що людина за життя повинна посадити дерево, побудувати дім, виростити синів, тоді тільки вона виконає свій обов'язок, правда?

Мати. Так. Тільки одного деревця посадити мало, це образно сказано. Людина за життя знищує не одне дерево, а тому й посадити - одного мало. Що ж, помилувались, та й досить. Ходімо, дитино, бо роботи багато, весняний день рік годує, не забувай про це.

Додаток Г.

"БЕРЕЖИ СВОЇ ТА ШКІЛЬНІ РЕЧІ".

Мета: Уточнити і закріпити уявлення учнів про те, кожна річ - це результат колективної праці. Вчити узагальнювати висновки. Розвивати спостережливість, зв'язне мовлення. Виховувати бережливе ставлення до своїх і чужих речей, шкільного майна.

Хід уроку.

I. Оголошення теми і мети уроку.

II. Робота над темою.

* Сьогодні ми поговоримо про те, як треба ставитися до речей, якими ви користуєтеся.

* Уважно огляньте кімнату і скажіть, що ви бачите у класі? А щоб краще справитися з цим завданням прослухайте загадки.

З головою він накритий, Несуть йому їсти й пити. Та він страви не вживає

- Все хтось інший поїдає. (Стіл)

- Для чого стіл у класі? Люди яких професій брали участь у його виготовленні?

Без тулуба, а з ногами,

Без голови, а зі спиною. (Стілець)

Проводиться бесіда про те, що стілець вчителя не можна використовувати, якщо треба щось дістати. Його можна запропонувати гостям, щоб відпочити.

Тепла гармошка весь дім нагріває. (Батарея)

- Яке значення батареї в класі?

Поле скляне, а межі дерев'яні. (Вікно)

Хто входить і виходить, Той першим нам руку подає. Ми стоїмо завжди при вході,

Нас у хаті кілька є. (Двері)

Разом стіл і стілець,

Хто вгадає - молодець. (Парта)

Білий зайчик стрибає по чорному полю. (*Крейда і дошка*)

Висновок. Всі ці речі називають шкільним майном. А хто дбає про те, щоб у школах завжди було все необхідне для навчання?

- А тепер давайте поміркуємо, як же слід ставитися до шкільного майна.

Висновок. Не псувати, не ламати, не забруднювати. Цими речами

користується не одне покоління учнів.

- До цього заняття сьогодні разом зі мною готувалися і ваші товариші.

Інсценівка „Парта“.

* Ось дивіться, плаче парта, сльози гірко так і ллє.

* Витри сльози та мерщій розповідай про свої пригоди.

* Не милий мені білий світ, Боюсь навесні піду я на лом,

На більше не вистачить сил: Дві букви Вітя вивчив,

Дві вирізав на мені ножом. Він мене поріже в рік,

Поки вивчить алфавіт.

* Дорога парто, ми тобі обіцяємо, що не будемо знущатися над такими, як ти, а будемо берегти шкільне майно.

* А що треба робити, що якнайдовше зберегти парти, дошки, шафи? (Не писати, не дряпати).

* А яке особисте майно є у вас? Що мовчить, а розмову вчить? (Книга).

Невелика хатка,

Там живуть малятка.

Ми їх, гостроносих,

У портфелях носим. (Олівці)

- А що потрібно для виготовлення стола, дверей, книг, зошитів, олівців?

В дрімучих лісах (уривок).

Із лісу слушної пори, Як тільки води скреснуть, Пливуть соснові стовбури По річках кожну весну. І ось, відбувши довгий шлях В бурхливих водах повних, Лежить і сохне в штабелях Деревина коштовна. Вона з лісів, з бурхливих вод В дорогу піде знову. До праці все готово. Шумить навколо темний бір, Немовби промовляє: Поглянь лише, який папір Завод цей виробляє! Так дерева з-під гострих пил Лягли в лісах не марно: З них роблять зошити для шкіл, Книжки, що є в книгарні, Газети, парти, малюнки, Мій змій, що ще літає І ці книжкові сторінки, Що зараз я гортаю.

Н. Забіла.

Діти розповідають, як вирощують дерева, які професії беруть участь в народженні книг і шкільного майна.

На демонстраційному столі - книжка, зошит, олівець, ручка, пенал, лялька, лінійка, портфель.

Діти називають речі, а потім відповідають на питання:

* Які з цих предметів не потрібні для навчання?

* Як потрібно ставитись до шкільного приладдя?

Гра „Хто швидше збере портфель“

Читання вчителем оповідання О.Вишні „Любіть книгу“.

- *Як Василько ставився до книжки? Що приснилось хлопчику? Яке гасло склав Василько?*

- *Запам'ятайте, діти, і ви це гасло „Бережи книгу - це твій друг“.*